

La intervenció
en centres penitenciaris
des del voluntariat

Manual del curs

Pla de Formació
del Voluntariat
de Catalunya

Generalitat de Catalunya

La intervenció
en centres penitenciaris
des del voluntariat
Manual del curs

Generalitat de Catalunya

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP:

La **Intervenció** en centres penitenciaris des del voluntariat : manual del curs

I. Catalunya. Subdirecció General de Medi Obert i Serveis Socials

II. Catalunya. Subdirecció General d'Associacionisme i Voluntariat

III. Catalunya. Generalitat

1. Voluntaris en les presons — Catalunya — Manuals, guies, etc.

343.811(467.1):364.62

Aquest material ha estat elaborat conjuntament per la Subdirecció General de Medi Obert i Serveis Socials del Departament de Justícia i la Subdirecció General d'Associacionisme i Voluntariat del Departament de Governació i Administracions Públiques.

En la redacció dels continguts han participat les persones i entitats següents:

Helena Caballero de l'Associació Ciutadana Anti-Sida de Catalunya-ACASC (mòdul A i part del mòdul B).

Assumpció Cervelló Collazos, Javier Gascón Clerecia i

Lourdes Ventura Montañés, del Centre Passatge,

(mòdul C i part del mòdul B).

Personal tècnic del Servei de Medi Obert i Serveis Socials del Departament de Justícia, que ha fet la revisió tècnica i aportacions al mòdul A.

Personal tècnic de l'Àrea de Formació i Qualitat de la Subdirecció General d'Associacionisme i Voluntariat, que ha fet la revisió tècnica i aportacions al mòdul B.

Aquest curs forma part del **Pla de formació del voluntariat de Catalunya**

Generalitat de Catalunya

Departament de Governació i Administracions Públiques

Departament de Justícia

Primera edició: Febrer de 2007

Tiratge: 2.000 exemplars

Dipòsit legal: B-5.925-07

Disseny i producció: gama, sl

PRESENTACIÓ

El manual que teniu a les mans és el resultat de la feina conjunta que, des que l'any 2001 es van celebrar les I Jornades de Voluntariat Penitenciari, hem anat realitzant els departaments de Justícia (Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil), el de Governació i Administracions Públiques (del qual actualment depèn la Subdirecció General d'Associacionisme i Voluntariat) i les entitats de voluntariat que desenvolupen activitats en aquest àmbit.

Al llarg d'aquest dilatat procés, han esdevingut factors clau tant l'experiència formativa en aquest àmbit de les escoles del Pla de Formació del Voluntariat de Catalunya, les aportacions de les entitats i el recull de conclusions de les II Jornades de Voluntariat Penitenciari com la creació de la Taula de Participació Social i de la Comissió de Formació que en forma part, la qual ha estat treballant en un pla de formació del voluntariat en l'àmbit penitenciari, del qual aquest material és una part.

Aquest manual recull els continguts del curs La intervenció en centres penitenciaris des del voluntariat, amb l'objectiu que tots els voluntaris que facin aquesta formació abans de col·laborar en l'àmbit penitenciari puguin tenir sempre a mà el coneixement i les eines que considerem imprescindibles per garantir la qualitat en el desenvolupament de la seva tasca.

Ens va semblar important editar-lo perquè, en l'àmbit penitenciari, en el qual intervien múltiples agents i perfils professionals i on, a més, en el cas de les presons, l'activitat es desenvolupa dins d'un centre de seguretat, era del tot necessari un manual que facilités el coneixement i la comprensió del funcionament i la normativa dels centres, a fi de garantir un encaix adequat de les realitats que en formen part.

De la mateixa manera, pensem que les referències que el manual fa a totes les modalitats de compliment de la pena de privació de llibertat des del règim ordinari a la llibertat condicional i a totes les formes de compliment alternatives a la pena de presó són positives i obren horitzons per a noves col·laboracions. També és important recollir el *com* de la intervenció –a través de les entitats, de manera organitzada, amb un clar projecte de voluntariat i amb ànim d'implicació amb les altres entitats– i *amb quines eines* cal intervenir, tenint cura de les habilitats socials que han de permetre estar al costat, acompanyar i escoltar l'individu pel qual tots treballem: la persona privada de llibertat.

Esperem que sigui una bona eina per a tots!

Taula de Participació Social - Comissió de Formació

L'ENQUADRAMENT LEGAL DE LA INTERVENCIÓ EN L'ÀMBIT PENITENCIARI

Continguts

1. Enquadrament de la intervenció en l'àmbit penitenciari

- 1.1. L'evolució del concepte de la pena: de la justícia retributiva a la justícia restauradora
- 1.2. El fenomen delictiu: causes i teories explicatives

2. Context legal

- 2.1. La Llei orgànica general penitenciària
- 2.2. El Reglament penitenciari
 - 2.2.1. Àmbit d'aplicació comuna a tot l'Estat espanyol
 - 2.2.2. El Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya
- 2.3. El Codi penal
 - 2.3.1. El Codi penal de 1973
 - 2.3.2. El Codi penal de 1995

3. Modalitats de compliment de la pena privativa de llibertat

- 3.1. La presó preventiva
- 3.2. Els graus de classificació
- 3.3. Els permisos de sortida
- 3.4. L'accés a la llibertat condicional

4. La intervenció en l'àmbit penitenciari

- 4.1. El tractament penitenciari
- 4.2. La composició i les funcions dels equips directius dels centres penitenciaris i dels Serveis Socials Penitenciaris
- 4.3. Equips de tractament: composició i funcions
- 4.4. Funcionaris de vigilància penitenciària: tasques principals
- 4.5. Els serveis mèdics: tasques principals
- 4.6. El règim sancionador: principis i sistemes de garanties
- 4.7. La seguretat en l'àmbit penitenciari: definició i concepte

5. Els programes de rehabilitació: tipologia i característiques

- 5.1. Els programes de classificació interior
- 5.2. El sistema d'avaluació i motivació continuada
- 5.3. Els programes especialitzats: SAC, DEVI, toxicomanies i salut mental
- 5.4. Els programes formatius, laborals i educatius: concepte i característiques
- 5.5. El programa marc de serveis socials
- 5.6. La intervenció en medi obert
- 5.7. La intervenció en llibertat condicional

6. Mesures d'execució penal en la comunitat

- 6.1. Les mesures penals alternatives
- 6.2. Els programes de suport i reparació

- 6.2.1. L'assessorament tècnic penal
 - 6.2.1.1. Programes d'assessorament tècnic a persones encausades
 - 6.2.1.2. Programes d'assessorament tècnic sobre víctimes o de credibilitat de testimonis.
 - 6.2.1.3. Programa de suport a l'exploració judicial de testimonis vulnerables (SEJ)
- 6.2.2. La mediació i la reparació penal
- 6.2.3. Programa d'atenció a víctimes del delictes
 - 6.2.3.1. Informació i assessorament a la víctima
 - 6.2.3.2. Suport emocional i atenció psicològica a la víctima
 - 6.2.3.3. Derivació i coordinació amb recursos de la xarxa
- 6.3. La localització permanent
 - 6.3.1. Introducció
 - 6.3.2. Pla d'execució
 - 6.3.3. Centres penitenciaris de referència
 - 6.3.4. Sistema de control

7. L'enquadrament de l'acció del voluntariat en la missió de la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil

- 7.1. El programa marc de voluntariat penitenciaris: principis generals d'actuació
- 7.2. Els objectius i les actuacions
- 7.3. El paper de les entitats
- 7.4. La formació prèvia
- 7.5. El programa marc d'actuació de cada entitat
- 7.6. El projecte de centre
- 7.7. Pautes bàsiques d'actuació dels voluntaris

1. ENQUADRAMENT DE LA INTERVENCIÓ EN L'ÀMBIT PENITENCIARI

1.1. L'EVOLUCIÓ DEL CONCEPTE DE LA PENA: DE LA JUSTÍCIA RETRIBUTIVA A LA JUSTÍCIA RESTAURADORA

- L'aplicació del càstig és anterior a l'aparició del concepte de pena.
- Quan neix, el concepte de pena s'associa únicament al concepte de càstig a l'infractor.
- Amb posterioritat, la pena amplia el seu abast per donar cabuda al concepte de rehabilitació.
- Finalment, en una lectura moderna, el concepte s'amplia a l'obligació de l'Estat de restaurar, tant com es pugui, el mal produït (això implica el càstig orientat a la rehabilitació, l'atenció a les víctimes i la possibilitat de restablir la relació víctima-agressor).

1.2. EL FENOMEN DELICTIU: CAUSES I TEORIES EXPLICATIVES

En els seus primers moments, la penologia intentava trobar causes úniques i de caire determinista (en són un exemple les fenomenologies de Lombroso).

L'evolució científica posa de manifest la necessitat de teories explicatives de caire multifactorial, que integrin variables biopsicosocials. Un bon exemple d'aquest tipus de teories és la teoria integradora de Farrington.

Farrington proposa una teoria integradora en la qual els actes delictius són el punt final d'un procés de quatre estadis:

- 1) **Motivació:** on els incentius principals són els béns materials, l'estatus entre companys i l'excitació.
- 2) **Elecció del mètode:** per aconseguir els beneficis, aquest mètode pot ser legal o il·legal.
- 3) **Augment o disminució de la motivació:** a l'hora de fer algun acte delictiu com a conseqüència de les creences i actituds interioritzades sobre la infracció de les lleis que han anat apareixent en un procés d'aprenentatge a partir d'una història de recompenses i càstigs. Si els pares exposen actituds i comportaments a favor de la delinqüència, augmenten les actituds antinormatives.
- 4) **Procés de decisió:** en una situació específica, afectat per factors de situació immediats. La comissió de l'acte delictiu depèn dels beneficis i les conseqüències que se'n poden extreure.

2. CONTEXT LEGAL

2.1. LLEI ORGÀNICA GENERAL PENITENCIÀRIA (LOGP)

La Llei orgànica general penitenciària neix com a desenvolupament de l'article 25.2 de la Constitució espanyola, i és la primera llei orgànica aprovada per les Corts Generals. Aquesta llei s'inspira en el reformisme penitenciari.

És una disposició fonamental relativa a la configuració de la vida penitenciària, l'article primer de la qual diu: «les institucions penitenciàries tenen com a finalitat primordial la reeducació i reinserció social, així com la retenció i custòdia dels detinguts, presos i penats».

Com a novetat, atribueix competències a l'Administració, però també al jutge de vigilància penitenciària (JVP).

Al llarg del seu articulat desenvolupa un seguiment constant de certs valors, com ara la disciplina, la laboriositat, etc., i de la seva evolució depenen els «beneficis». Algunes de les característiques són:

- Avaluació amb conceptes jurídics indeterminats: *diagnòstic, pronòstic, etc.*
- Són els tècnics qui avaluen l'intern.
- Aquests conceptes permeten, per exemple, que dues persones encausades pel mateix delictes i amb idèntica condemna tinguin un compliment diferent pel que fa a permisos, llibertat condicional, classificació, etc.

JUTGE DE VIGILÀNCIA PENITENCIÀRIA: La LOGP introdueix aquesta figura com a garantia per als interns. Les seves funcions i atribucions afecten l'execució de la pena privativa de llibertat i la salvaguarda dels drets fonamentals dels interns.

Algunes de les seves competències principals són (art. 76.2 LOGP):

- Resoldre les propostes de llibertat condicional dels penats i acordar les revocacions que siguin procedents.
- Aprovar les propostes que formulin els establiments sobre beneficis penitenciaris que puguin suposar reducció de la condemna, és a dir, redempcions per treball i avançament de la llibertat condicional.
- Aprovar les sancions d'aïllament en cel·la d'una durada superior a 14 dies.
- Resoldre per via de recurs les reclamacions que formulin els interns sobre les sancions disciplinàries.
- Resoldre els recursos referents a la classificació inicial i les regressions de grau.
- Autoritzar els permisos de sortida si tenen una durada superior a dos dies, excepte pel que fa als interns classificats en 3r grau.

2.2. REGLAMENT PENITENCIARI (RP)

2.2.1. ÀMBIT D'APLICACIÓ COMUNA A TOT L'ESTAT ESPANYOL

El Reglament penitenciari tracta d'organitzar la vida penitenciària.

El primer reglament penitenciari de la democràcia data de 1981. Va ser reformat pel Reglament penitenciari actual, de desenvolupament i execució de la Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària, de 1996, i aprovat pel Reial decret 190/1996, de 9 de febrer.

El text incorpora els avenços que s'han anat produint en el camp de la intervenció i el tractament dels interns i consolida una concepció del tractament més d'acord amb els plantejaments actuals de la dogmàtica jurídica i de les ciències de la conducta, i incideix en el component resocialitzador més que no pas en el concepte clínic.

Per això, el Reglament opta per una concepció àmplia del tractament que no només inclou les activitats terapèutiques i assistencials, sinó també les activitats formatives, educatives, laborals, socioculturals, recreatives i esportives, i concep la reinserció de l'intern com un procés de formació integral de la seva personalitat, i el dota d'instruments eficients per a l'emancipació pròpia.

2.2.2. EL REGLAMENT D'ORGANITZACIÓ I FUNCIONAMENT DELS SERVEIS D'EXECUCIÓ PENAL A CATALUNYA

El Reglament penitenciari recull el desenvolupament normatiu dels aspectes previstos a la Llei orgànica general penitenciària de caràcter substantiu i, per tant, aquests aspectes són d'aplicació obligada a tot el territori de l'Estat espanyol.

En virtut de la capacitat autonormativa del Govern de la de Generalitat de Catalunya en matèries en les quals exerceix una competència executiva, s'ha aprovat darrerament el Decret 329/2006, de 5 de setembre, pel qual s'aproven les normes que regulen l'organització i el funcionament propi dels serveis d'execució penal a Catalunya.

2.3. CODI PENAL (CP)

El Codi penal ha de tutelar els valors i els principis bàsics de la convivència social.

2.3.1. CODI PENAL DE 1973

Els trets més importants són les redempcions de la pena pel treball. Entre els motius del règim franquista per implantar les redempcions de penes pel treball en la legislació penal i penitenciària, cal destacar-ne els següents:

- 1) Excés de població reclusa.
- 2) Condemnes exageradament llargues.
- 3) Necessitat de mà d'obra per efectuar grans obres d'infraestructures.

Funcionament de les redempcions

Redempció ordinària: S'obté 1 dia de llibertat per cada 2 dies de treball.

Redempció extraordinària: S'obté 1 dia de llibertat per cada dia de treball de laboriositat especial, amb un límit de 175 dies per any.

El total de dies obtinguts per les redempcions també es computa per calcular l'obtenció de la llibertat condicional i, per tant, s'obté un benefici major.

Procediment

Quant a la redempció ordinària, el centre penitenciari sol·licita al jutge de vigilància penitenciària l'alta en redempció, i l'intern comença a redimir a partir de la data d'entrada a la presó.

En les redempcions extraordinàries, el funcionament és el següent: cada trimestre, el director del centre pot proposar, amb l'aprovació prèvia de la junta de tractament, 45 dies de redempció per intern al jutge de vigilància, qui ho ha d'aprovar si hi concorren els requisits necessaris per a l'obtenció.

El treball que es duu a terme pot ser gratuït o retribuït. A més, la redempció opera també durant el temps que la persona es troba en presó preventiva.

Cal tenir en compte que l'Administració penitenciària no pot assignar llocs de treball a tota la població reclusa. Per tant, el concepte de *treball* s'ha de valorar d'una manera àmplia. Així, als efectes de redempció, es consideren totes les activitats que faci l'intern, encara que no tinguin caràcter laboral, com ara les activitats ocupacionals o culturals.

No poden redimir (o deixaran de fer-ho si ja ho estaven fent) els interns que:

- Trenquin la condemna, s'evadeixin o ho intentin.
- Els que tinguin mala conducta (dues faltes greus o més).

2.3.2. CODI PENAL DE 1995

Està en vigor des del maig de 1996.

Disposició derogatòria única, f):

«Amb aquesta norma, s'expulsa del nostre ordenament jurídic la possibilitat de redimir les penes amb el treball. Encara que sí podran beneficiar-se de la redempció aquells reclusos que estiguin complint condemna sota el Codi penal antic, o aquells que, encara que no hagin estat jutjats, quan ho siguin, la seva pena tingui lloc sota els efectes del Codi antic.

D'aquesta manera, és important destacar que totes les persones que van cometre el delictes abans de l'entrada en vigor del Codi nou podran acollir-se a la llei penal més favorable (aplicació retroactiva de la llei penal més favorable al condemnat) i que si s'acullen a la llei del Codi penal antic, s'hauran de computar les redempcions de penes pel treball.»

Així doncs, hem passat d'un període en què les condemnes imposades per jutges i tribunals no es corresponien amb les penes que realment complien els condemnats,

gràcies a l'efecte de les redempcions pel treball i la llibertat condicional, a una nova etapa en què el legislador pretén que es porti a terme el compliment efectiu de la condemna. Tot això, mitjançant dos factors:

1. Reducció de les penes, com a norma general.
2. Impossibilitat de redimir les penes pel treball.

La impossibilitat de redimir les penes pel treball ens porta avui dia a eliminar l'efecte psicològic favorable que la redempció té en els interns i, a més, al qüestionament dels interns sobre la conveniència o no de treballar, ja que encara que treballin, amb el Codi nou, no tenen la possibilitat de redimir.

El nou Codi penal introdueix dues figures noves:

- Avançament de la llibertat condicional.
- Indult particular.

Beneficis penitenciaris: s'entenen com a beneficis penitenciaris aquelles mesures que permetin la reducció de la durada de la condemna imposada per sentència ferma o de la del temps efectiu d'internament.

Constitueixen, per tant, beneficis penitenciaris l'avançament de la llibertat condicional i l'indult particular.

Aquests beneficis responen a les exigències de la individualització de la pena en atenció a la concurrència de factors positius en l'evolució de l'intern, encaminats a aconseguir-ne la reeducació i la reinserció social com a finalitat principal de la pena privativa de llibertat.

A més, la novetat més important d'aquest Codi penal és la nova configuració del sistema de penes i mesures de seguretat.

Quant a la durada màxima de les penes privatives de llibertat, s'indica que el màxim és de 30 anys. Tanmateix, això era cert amb la redacció original de l'article 76 del CP, però ha estat modificat per la Llei orgànica 7/2003:

Article 76 CP:

«1. No obstant allò disposat en l'article anterior, el màxim de compliment efectiu de la condemna del culpable no podrà excedir del triple del temps pel qual se li imposi la més greu de les penes en què hagi incorregut, i es declaren extingides les que procedeixin des que les ja imposades cobreixin el màxim esmentat, que no podrà excedir de 20 anys. Excepcionalment, aquest límit màxim serà:

- a) De 25 anys, quan el subjecte hagi estat condemnat per dos o més delictes i algun d'ells estigui castigat per la llei amb pena de presó fins a 20 anys.
- b) De 30 anys, quan el subjecte hagi estat condemnat per dos o més delictes i algun d'ells estigui castigat per la llei amb pena de presó superior a 20 anys.
- c) De 40 anys, quan el subjecte hagi estat condemnat per dos o més delictes i, almenys, dos d'ells estiguin castigats per la llei amb pena de presó superior a 20 anys.
- d) De 40 anys, quan el subjecte hagi estat condemnat per dos o més delictes de terrorisme de la secció segona del capítol V del títol XXII del llibre II d'a-

quest Codi i algun d'ells estigui castigat per la llei amb pena de presó superior a 20 anys.

2. La limitació s'aplicarà encara que les penes s'hagin imposat en diferents processos si els fets, per la seva connexió o el moment de la seva comissió, poguessin haver-se enjudiciat en només un.»

Avançament de la llibertat condicional, als dos terços de la condemna (art. 205 RP):

Per aconseguir la llibertat condicional amb anterioritat al compliment de les tres quartes parts de la condemna, cal:

- Un informe de la junta de tractament al JVP proposant l'avançament.
- Haver complert les dues terceres parts de la condemna.
- Classificació en 3r grau.
- Tenir bona conducta.
- Desenvolupar activitats laborals, culturals o ocupacionals.

Aquest avançament de la llibertat condicional no és possible per als interns que compleixin condemna sota el Codi penal derogat.

Indult particular (art. 206 RP):

La junta de tractament, amb la proposta prèvia de l'equip tècnic, pot sol·licitar al JVP la tramitació d'un indult particular, en la quantia que aconsellin les circumstàncies, per als penats en què hi concorren, de manera continuada durant un temps mínim de dos anys i en un grau que es pugui qualificar d'extraordinari, totes i cada una de les circumstàncies següents:

- Bona conducta.
- Desenvolupar activitats laborals, dins del centre penitenciari o a l'exterior, que es puguin considerar útils per a la seva preparació per a la vida en llibertat.
- Participar en les activitats de reeducació i reinserció social.

3. MODALITATS DE COMPLIMENT DE LA PENA PRIVATIVA DE LLIBERTAT

3.1. LA PRESÓ PREVENTIVA

El concepte de la presó preventiva va ser modificat per la Llei orgànica 13/2003, de 24 d'octubre, de reforma de la Llei d'enjudiciament criminal en matèria de presó preventiva. Cal destacar-ne els aspectes següents:

Dóna una redacció nova als articles 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510 i 511.

La reforma fa referència a l'**excepcionalitat** i la **proporcionalitat** de la mesura (art. 502).

Com a **pressupòsits** per a l'adopció de la presó preventiva, s'estableix un límit mínim per acordar la presó preventiva: que el màxim de la pena prevista per al fet imputat superi els dos anys de presó, llevat dels casos excepcionals que preveu la Llei (art. 503).

Quant a les finalitats **legítimes** que la justifiquen, la presó preventiva «ha d'evitar en cada cas concret un d'aquests riscos: que l'imputat se sostregui a l'acció de la justícia; que l'imputat ocult, alteri o destrueixi proves, o que l'imputat cometi nous fets delictius», encara que en aquest últim cas, «el principi de proporcionalitat imposa que la presó preventiva no pugui acordar-se per riscos genèrics que l'imputat pugui cometre qualsevol fet delictiu. Per exigència de la presumpció d'innocència, aquesta mesura ha de limitar-se a aquells casos en què el risc esmentat sigui concret».

La presó preventiva comporta la presumpció d'innocència, i el tractament penitenciari està orientat a la prevenció i es troba sobre una base de voluntarietat.

La norma general és que els preventius no poden ser classificats, exceptuant l'aplicació de l'article 10 de la LOGP i 102 RP als interns perillosos o inadaptats.

3.2. ELS GRAUS DE CLASSIFICACIÓ

Per classificar els interns s'aplica el principi d'individualització científica, que es basa en:

- La valoració individual del cas.
- Avaluació de les variables estàtiques (edat del primer delictiu, del primer ingrés a presó, carrera delictiva, etc.).
- Avaluació de variables dinàmiques (situació actual respecte a les variables personals, laborals, familiars, etc.).
- La màxima progressivitat possible.

El règim penitenciari és «el conjunt de normes i mesures que persegueixen la consecució d'una convivència ordenada i pacífica que permeti assolir l'ambient adequat per a l'èxit del tractament i la retenció i custòdia dels reclusos».¹

Hi ha tres tipus de règim penitenciari:

Ordinari destinat als reclusos següents:

- Penats en 2n grau.
- Penats sense classificar.
- Detinguts.
- Presos preventius.

Obert

- Destinat a penats classificats en 3r grau.
- Règim de semilibertat.

Tancat destinat a:

- Penats classificats en 1r grau.
- Preventius extremadament perillosos o manifestament inadaptats, segons l'article 10 de la LOGP.

En parlar de tractament penitenciari, és necessari i obvi anomenar la classificació, dintre del sistema d'individualització científica separat en graus.

1. Art. 73 del Reglament penitenciari.

L'article 63 de la LOGP, reproduït per l'article 102.1 del RP, estableix que «per a la individualització del tractament, després de l'observació adequada de cada penat, se'n farà la classificació, que determinarà l'establiment del règim que sigui més adequat per al tractament que se li hagi assenyalat i, si escau, al grup o secció més idòni dins d'aquell».²

Com defineix Alarcón Bravo, «la classificació és el conjunt d'actuacions de l'Administració penitenciària que acaben en una resolució que atribueix al penat un grau de tractament –classificació inicial– o bé que en canvia un de ja assignat anteriorment –progressió o regressió–, i que determina l'establiment penitenciari de destinació.»³

Aquest sistema possibilita que el penat pugui ser classificat inicialment en qualsevol dels graus, excepte en l'últim, el de la llibertat condicional, sense que això signifiqui que el penat romandrà sempre en el mateix grau inicial, sinó que, al contrari, per raons estrictes del tractament podrà ser progressat o regressat de grau.

Els tipus de règim que es preveuen al Títol III del RP (ordinari, obert i tancat) responen a la classificació dels tipus d'establiments de compliment de la Llei penitenciària.

La LOGP, en referir-se als establiments penitenciaris, únicament vincula el concepte de règim als establiments de preventius (art. 5) i als establiments de compliment (art. 9.1 i 10.1).

Estableix una sèrie de normes de desenvolupament relatives a cadascun dels tipus d'establiments de compliment: ordinaris, oberts i tancats, incloent-hi, entre els oberts, els centres d'inserció social, les seccions obertes i les unitats dependents, i exceptuant altres tipus, com ara els establiments o els departaments mixtos, els departaments de joves, els establiments o unitats psiquiàtriques penitenciaris i les unitats extrapenitenciaris, regulades al Títol VII com a «formes especials d'execució».

D'altra banda, en la determinació dels graus que han de ponderar les juntes de tractament, hi ha un seguit de variables i de criteris, que són:

- La personalitat.
- L'historial individual.
- L'historial familiar.
- L'historial social.
- L'historial delictiu.
- La durada de les penes.
- El medi social a què retorni el reclús.

Com es classifica?

Un cop rebut el testimoni de sentència, l'intern passa de preventiu a penat (ja està condemnat) i és quan se l'ha de classificar.

2. Reglament penitenciari. Títol IV «De la separación y clasificación de los internos», Capítol II Clasificación de penados, art. 102.1.

3. Alarcón Bravo, J., «Cumplimiento efectivo de la pena privativa de libertad: efectividad material», en l'obra col·lectiva La ejecución de la sentencia penal, Madrid, 1994, pàg. 89.

El termini màxim per classificar un intern són dos mesos després de la recepció del testimoni de sentència.

La proposta de classificació, en tots els casos, la fa l'equip de tractament i l'aprova el centre directiu, amb la possibilitat de recurs davant el jutge de vigilància penitenciària (JVP).

No obstant això, si la condemna no supera 1 any i la proposta de la JT és unànime, es considerarà com a resolució de classificació inicial executiva (llevat que s'acordi el 1r grau, art. 103.7 RP). També hi ha la possibilitat de recurs, que en primera instància serà davant el centre directiu.

També cal tenir presents certs casos especials, recollits a l'article 104 del RP:

1. Un penat amb causes preventives: no es classifica mentre duri aquesta situació.
2. Un penat ja està classificat i arriba una causa preventiva: la classificació queda sense efectes.
3. Els penats a qui es proposi classificar en 3r grau abans de complir una quarta part de la condemna han de ser observats durant el temps suficient i hi han de concórrer les variables de classificació d'una manera qualificada.
4. És possible el tercer grau directe per a malalts molt greus amb patiments incurables, atenent la seva escassa perillositat.

Per últim, abans de fer una proposta de classificació, s'ha de tenir molt present la reforma de **l'article 36 del CP efectuada per la LO 7/2003, que introdueix l'anomenat «període de seguretat», de manera que, respecte a delictes castigats amb pena superior a cinc anys de presó, la classificació en el tercer grau només es pot efectuar un cop complerta la meitat de la pena imposada), referint-se sempre a fets comesos a partir de l'entrada en vigor de la llei esmentada.**

Hi ha tres graus de classificació, basats en els criteris següents:

1r grau (règim tancat): Aquest grau s'aplica a subjectes extremadament perillosos o manifestament inadaptats a les normes generals de convivència ordenada. Es pondera la concurrència de factors com ara la naturalesa dels delictes comesos al llarg del seu historial delictiu o que denoti una personalitat agressiva, violenta i antisocial.

En cas dels preventius, també es pot aplicar si hi concorren circumstàncies similars, segons l'article 10 de la LOGP.

En primer grau, s'hi estarà el temps mínim necessari per reconduir la involució conductual greu.

El compliment en règim tancat té les característiques següents:

- Compliment en: a) Centres o mòduls de règim tancat.
b) Departaments especials en centres de règim comú (separats de la resta d'interns).
- En cel·les individuals.
- Es limiten les activitats.
- Control i vigilància majors.

2n grau (règim ordinari): Es classifiquen en aquest grau els penats en qui concorren unes circumstàncies personals i penitenciàries de convivència normal, però sense capacitat per viure, ara com ara, en semillibertat.

Aquí és on es concentra la intervenció intensiva i la preparació i l'inici de contactes amb l'exterior.

El règim ordinari està destinat a:

- Penats en 2n grau de classificació.
- Penats sense classificar.
- Detinguts.
- Presos preventius.

3r grau (règim obert): La classificació en 3r grau s'aplica als interns que, per les seves circumstàncies personals i penitenciàries, estan capacitats per dur a terme un règim de vida en semillibertat.

El règim obert es pot dur a terme en diversos establiments (art. 80 RP):

- a) Centres oberts o d'inserció social.
- b) Seccions obertes, que depenen d'un establiment penitenciari.
- c) Unitats dependents, que són instal·lacions residencials fora del recinte penitenciari (art. 165).
- d) Pisos terapèutics (art. 182).

Hi ha dos tipus de règim obert:

- Règim obert restringit (art. 82 RP).
- Règim obert (art. 83 RP).

Revisió de grau

En el sistema d'individualització està determinat pel canvi de grau, que pot ser una progressió o una regressió.

Quant a la revisió de grau, cada sis mesos com a màxim, els interns han de ser estudiats individualment a fi d'avaluar i reconsiderar, si s'escau, tots els aspectes establerts en el model individualitzat de tractament en formular la proposta de classificació inicial (art. 105 RP).

En el cas dels interns classificats en 1r grau, la revisió s'ha de dur a terme cada tres mesos.

I, en qualsevol situació, cal revisar el grau quan es produeixi una involució greu.

Hi ha tres modalitats de revisió de grau:

1. Progressió: Es manifesta en la conducta global de l'intern i comporta un increment de la confiança que s'hi diposita, que permet l'atribució de responsabilitats més importants i que impliquen un marge de llibertat més gran.
2. Regressió: És procedent quan s'aprecien en l'intern, amb relació al tractament, una evolució negativa en el pronòstic d'integració social i en la personalitat o la conducta.
3. Manteniment: S'atorga a l'intern el mateix grau que tenia abans de la revisió.

3.3. ELS PERMISOS DE SORTIDA

Hi ha tres tipus de permisos de sortida:

- I. **Ordinaris:** Es poden concedir, amb l'informe previ preceptiu de l'equip tècnic, als interns penats que hagin complert una quarta part de la condemna, que tinguin una bona conducta i el tractament dels quals tingui una evolució bona.

El total de dies anuals és de 36 per als penats en 2n grau i de 48 dies per als penats en 3r grau.

- II. **Extraordinaris (no se n'exclouen els permisos ordinaris):**

Es concedeixen permisos extraordinaris per una situació familiar greu o per infantament.

Poden ser amb custòdia o sense.

Els permisos extraordinaris que afecten els penats classificats en 1r grau s'han de comunicar al jutge de vigilància penitenciària.

- III. **Permisos de cap de setmana:**

Només es concedeixen als interns classificats en 3r grau i els aprova la junta de tractament.

Finalitat dels permisos de sortida

- Preparar el contacte ple amb l'exterior.
- Generalitzar els aprenentatges.
- Refer els vincles familiars i socials.
- Vincular l'intern amb els recursos comunitaris al seu abast.

Seguiment dels permisos

En règim ordinari, el seguiment el fa l'equip de tractament.

En règim obert, el seguiment el duen a terme l'educador i el treballador social de referència.

La sol·licitud de permisos de sortida ordinaris o extraordinaris que formuli l'intern requereix l'informe de l'equip tècnic, que ha de comprovar la concurrència dels requisits objectius exigits per al gaudiment del permís. L'equip tècnic ha d'elaborar un informe, que pot ser favorable o desfavorable a la concessió del permís.

Segons el que dictamini aquest informe, la junta de tractament ha d'acordar la concessió o la denegació del permís sol·licitat per l'intern.

3.4. L'ACCÉS A LA LLIBERTAT CONDICIONAL

Segons l'**article 90 del Codi penal** «s'estableix la llibertat condicional en les penes privatives de llibertat per a aquells sentenciats en qui concorrin les circumstàncies següents:

1. Que es trobin en 3r grau de tractament.
2. Que hagin extingit les tres quartes parts de la condemna.
3. Que hagin tingut bona conducta i que hi hagi, respecte a ells, un pronòstic individualitzat i favorable de reinserció social.»

Procediment per a la tramitació i l'aprovació de la llibertat condicional

Els elements bàsics de què ha de constar l'expedient de la llibertat condicional són:

Un pronòstic d'integració social favorable: hi ha de constar el compromís d'acolliment per part dels familiars, els amics o la institució social extrapenitenciària (amb indicació de la localitat on l'interessat fixarà la seva residència, etc.).

Pla de treball en llibertat condicional: continuïtat de les intervencions iniciades en règim obert. Manifestació per part de l'interessat sobre el treball o el mitjà de vida de què disposarà en sortir en llibertat condicional.

Normes de conducta previstes al Codi penal: es proposen al JVP i s'han de complir obligatòriament.

El procediment que cal seguir per a l'aprovació d'aquesta mena de llibertat és:

- Informes favorables de l'equip de tractament.
- Elevació al jutge de vigilància penitenciària.
- Aprovació del jutge de vigilància penitenciària.

Seguiment i control de la llibertat condicional

El seguiment i el control de l'alliberat condicional són competència de les comissions d'assistència social penitenciària, i els duen a terme els serveis socials, sota les directrius marcades per la junta de tractament.

Així doncs, la junta de tractament ha d'elaborar, com a continuació del model d'intervenció dels penats, un programa individualitzat per als alliberats condicionals.

Les normes de conducta que imposi el JVP s'han d'incorporar a aquest programa.

Els nivells de seguiment –ordinari, avançat i intensiu– s'han d'adaptar a les necessitats de cada cas.

Possibilitats d'actuació en cas d'evolució negativa

Article 93 CP: «El període de llibertat condicional durarà tot el temps que li falti al subjecte per complir la seva condemna. Si durant aquest període el condemnat delinquis o no seguís les regles de conducta que li han estat imposades, el JVP revocarà la llibertat concedida, i el penat reingressarà a la presó en el període o el grau penitenciari que correspongui, sens perjudici del còmput del temps passat en llibertat condicional.»

Aquí hi ha una gran diferència amb el Codi penal antic, l'article 99 del qual establia que en cas de reincidència i reiteració en el delicte, es perdia el temps passat en llibertat condicional, és a dir, no hi comptaria.

Modalitats de llibertat condicional

Article 192 RP: Llibertat condicional a les tres quartes parts de la condemna.

Article 196 RP: Llibertat condicional per edat o per malaltia. Cal elevar al JVP els expedients dels penats que hagin fet els 70 anys o els facin durant l'extinció de la condemna. Cal seguir el mateix procediment, segons informe mèdic, quan es tracti de malalts molt greus amb patiments incurables.

Article 197 RP: Llibertat condicional per a estrangers no residents legalment a Espanya o d'espanyols residents a l'estranger, amb la conformitat documentada prèvia de l'intern. Cal elevar al JVP l'expedient perquè l'interessat pugui gaudir de la llibertat condicional al seu país de residència.

Article 205 RP: Llibertat condicional a les dues tercers parts de la condemna; avançament de la llibertat condicional (explicat anteriorment, a la part dedicada al Codi penal).

4. LA INTERVENCIÓ EN L'ÀMBIT PENITENCIARI

4.1. EL TRACTAMENT PENITENCIARI

El mot *tractament* es fa servir en l'àmbit penitenciari amb diversos significats. Es fa servir tant per delimitar una sèrie d'activitats que es desenvolupen a l'interior de les presons com per fer referència al nucli argumental de les decisions que es prenen sobre els presos penats o per denominar el personal responsable d'aquestes actuacions. En tot cas, el tractament es constitueix com a eix de l'activitat penitenciària, com a mecanisme per dur a terme la intervenció rehabilitadora, «la meta que la presó té encomanada».

El Decret 162/1968, que considerava el tractament com un deure, que es fonamentava en l'estudi científic de la personalitat del delinqüent i per al qual es tenen en compte les aportacions de les ciències criminològiques i de la conducta, va deixar pas a un altre, fruit de l'experiència anterior, més modern i progressista, de «individualització científica».

El tractament, en la seva concepció legal, no és concebut com un deure de l'intern que necessàriament ha d'acatar, sinó que es procura fomentar-ne la col·laboració perquè participi en la seva planificació i execució, a fi que en el futur sigui capaç de dur, amb consciència social, una vida sense delictes (art. 61.1 LOGP).

La LOGP concep la pena o la sanció de privació de llibertat com a tractament, és a dir, com una activitat adreçada a la consecució de la reeducació i la reinserció social dels penats mitjançant la utilització de tècniques i mètodes científics adequats.

El tractament no pot lesionar ni posar en perill la llibertat individual. Per tant, no pretén imposar una modificació en la personalitat de l'intern, sinó proporcionar-li els elements necessaris per ajudar-lo a viure el futur sense conflictes amb la llei penal. Així, es procurarà estimular-ne la col·laboració en el tractament, com a subjecte de dret i protagonista del seu destí, aproximant-lo a un sistema d'individualització científica.

Jesús Alarcón Bravo concep el tractament penitenciari com «l'ajuda basada en les ciències de la conducta, voluntàriament acceptada per l'intern perquè en el futur pugui escollir o conduir-se amb major llibertat, és a dir, perquè pugui superar una sèrie de condicionaments individuals i socials, de certa entitat, que hagin pogut provocar o facilitar la delinqüència».⁴

L'article 62 de la LOGP fa referència als principis en què s'ha d'inspirar el tractament. Alguns d'aquests principis són:

- Ha d'estar basat en l'estudi científic de la constitució, el temperament, el caràcter, les aptituds i les actituds del subjecte a tractar, com també del seu sistema dinàmic motivacional i l'aspecte evolutiu de la seva personalitat, la qual cosa ha de conduir a un enjudiciament global d'aquesta personalitat, que cal recollir al protocol de l'intern.
- Ha de guardar relació directa amb un diagnòstic de personalitat criminal i un judici pronòstic inicial, emesos prenent com a base una consideració ponderada de l'enjudiciament global a què es refereix l'apartat anterior, com també el resum de la seva activitat delictiva i de totes les dades ambientals, ja siguin individuals, familiars o socials, del subjecte.
- Ha de ser individualitzat i consistir en la utilització variable de mètodes mèdics i biològics, psiquiàtrics, pedagògics i socials amb relació a la personalitat de l'intern.
- En general, ha de ser complex i exigir la integració d'alguns dels mètodes citats en una direcció de conjunt i en el marc del règim adequat.
- Ha de ser programat i cal fixar el pla general que caldrà seguir en l'execució, la intensitat major o menor en l'aplicació de cada mètode de tractament i la distribució de les tasques concretes que l'integren entre els diversos especialistes i educadors.
- Ha de ser de caràcter continu i dinàmic, en funció de les incidències en l'evolució de la personalitat de l'intern durant el compliment de la condemna.

4.2. LA COMPOSICIÓ I LES FUNCIONS DELS EQUIPS DIRECTIUS DELS CENTRES PENITENCIARIS I DELS SERVEIS SOCIALS PENITENCIARIS

I) Òrgans col·legiats

- Consell de direcció: planifica la gestió integral
- Junta de tractament: planifica l'àrea de tractament
- Comissió disciplinària: procés sancionador
- Junta economicoadministrativa: pressupost

II) Òrgans unipersonals

- Director: direcció i representació institucional
- Subdirector de règim
- Subdirector de règim interior

4. Alarcón Bravo, J., «El tratamiento penitenciario en España». Estudios Penales. II. Universidad de Santiago de Compostela, 1978.

- Subdirector de tractament
- Subdirector mèdic
- Administrador

4.3. EQUIPS DE TRACTAMENT: COMPOSICIÓ I FUNCIONS

Comandaments intermedis

- Cap d'equip d'observació i tractament
- Coordinador d'educadors
- Director docent
- Coordinador de treball social

Concepte d'equip multidisciplinari

- Integració de totes les àrees: tractament, interior, equip mèdic
- Distribució per unitats residencials
- Valoració de casos i necessitats globals de la unitat residencial

Categories professionals dels equips de tractament

- Psicòleg
- Jurista
- Pedagog
- Educador
- Mestre
- Treballador social
- Monitor

4.4. FUNCIONARIS DE VIGILÀNCIA PENITENCIÀRIA: TASQUES PRINCIPALS

Funcions clau

- Observació
- Control
- Agents de canvi: modelatge de conductes

Tipus

- Auxiliars tècnics
- Tècnics especialistes

Figures de comandament

- Cap de centre
- Cap de serveis
- Cap d'unitat

Serveis especialitzats

- Servei d'informació
- Servei de comunicacions

La integració de la feina de l'àrea de vigilància en l'àrea de tractament

- La seguretat reforça i complementa la intervenció.
- La intervenció reforça i complementa la seguretat.
- La seguretat i la intervenció són elements d'un mateix concepte: el tractament.

4.5. ELS SERVEIS MÈDICS: TASQUES PRINCIPALS

Objectius

- Garantir l'atenció mèdica integral de totes les persones ingressades a la presó.
- Orientar la derivació a l'atenció mèdica comunitària de les persones que accedeixen a una situació de règim obert.
- Contribuir a la prevenció i a l'educació per a la salut de les persones ingressades a la presó.

Actuacions principals

- Epidemiològiques
- D'atenció bàsica
- D'atenció especialitzada

4.6. EL RÈGIM SANCIONADOR: PRINCIPIS I SISTEMES DE GARANTIES

Justificació

- Necessitat d'aplicar conseqüències a les infraccions conductuals.
- Fixar un sistema de garanties que permeti una actuació diligent i transparent.

Tipus de faltes

- Lleus
- Greus
- Molt greus

Tipus de sancions

- Des de la privació de passeigs i actes recreatius (PPAR) a l'aïllament en cel·la.

Procés sancionador

- Obertura d'expedient, plec de càrrecs, nomenament d'instructor, fase de prova, fase d'al·legacions.

4.7. LA SEURETAT EN L'ÀMBIT PENITENCIARI: DEFINICIÓ I CONCEPTE

- Percepció individual o de grup de no sentir-se amenaçat ni físicament ni psíquica en un entorn determinat.
- Article 1 de la Llei orgànica general penitenciària:
 - Les institucions penitenciàries tenen com a finalitat primordial la reeducació i la reinserció social, com també la retenció i la custòdia dels detinguts, presos i penats.
- La seguretat exterior o perimetral del centre:
 - Objectiu: custòdia dels detinguts, presos i penats per evitar les evasions.
 - Mitjans electrònics de suport, físics i humans.
- La seguretat interior del centre:
- Conjunt d'accions, normes, procediments, protocols i activitats que garanteixen un clima social intern adequat basat en la interacció de tots els agents implicats.

Tipus de seguretat: estàtica i dinàmica

- Disfunció entre l'entorn exterior i l'entorn interior.
- L'organització s'ha d'adaptar al canvi i fer una anàlisi permanent de la realitat per tal que l'estructura organitzativa i funcional giri al voltant de l'intern.
- L'objectiu de l'organització ha de ser la qualitat total en totes les unitats funcionals del centre mitjançant el treball en equip.
- Els funcionaris són la base de la creació del coneixement dins de cada unitat funcional.

Contribució de la intervenció dels voluntaris en la seguretat en l'àmbit penitenciari

- Voluntaris o col·laboradors.
- Tasques de suport efectuades de manera satisfactòria.

Els voluntaris s'han de regir pels principis següents:

1. Qualitat.

2. **Coordinació:** formen part d'un projecte que té uns objectius concrets i específics supervisats pels equips de tractament.

3. Confiança.

4. **Compromís:** han de complir les normes i els procediments que regeixen el funcionament d'un centre.

Contribució dels professionals en la seguretat de l'àmbit penitenciari

Funcionaris de vigilància

Acompliment de les tasques de vigilància encomanades.

Funcionaris de tractament

Realització d'una bona classificació interior, implantant els programes d'activitats adequats.

Funcionaris de règim

Gestió de tots els expedients i la informació interior.

Funcionaris de serveis mèdics

Prestació d'una bona assistència sanitària.

Funcionaris d'administració

Gestió dels recursos econòmics i dels serveis als interns.

5. ELS PROGRAMES DE REHABILITACIÓ: TIPOLOGIA I CARACTERÍSTIQUES

5.1. ELS PROGRAMES DE CLASSIFICACIÓ INTERIOR

Concepte

Són els programes que defineixen el perfil i/o les pautes de conducta dels interns que estaran en les diferents unitats residencials d'un centre penitenciari.

Finalitat

- Ordenar de manera operativa cadascuna de les unitats residencials del centre penitenciari.
- Equilibrar la distribució interna dels interns de manera que es faciliti l'ordenació de la intervenció.
- S'hi poden associar o no elements de qualitat de vida.

Evolució i tipus

Programes de fases

Es defineixen fases progressives, que associen la bona adaptació conductual a la millora de la qualitat de vida a l'interior del centre penitenciari.

Programes per centres d'interès

Es defineixen perfils d'interns (a partir de variables penals/penitenciàries i de les necessitats d'intervenció), que s'associen a unitats residencials. S'individualitzen els nivells de qualitat de vida, d'acord amb els programes motivacionals.

Programes mixtos

Partint de l'esquema de l'organització per centres d'interès, en alguna unitat es manté el model de fases.

5.2. EL SISTEMA D'AVALUACIÓ I MOTIVACIÓ CONTINUADA

Concepte

És un programa que permet avaluar de manera continuada l'evolució de l'intern pel que fa al seu tractament, per tal de poder-li assignar els guanys que en cada moment de l'execució se li pugin aplicar.

Finalitat

- Dotar els equips de tractament d'una eina comuna d'avaluació global de l'evolució de l'intern que englobi, també, la valoració de l'adaptació institucional.
- Reforçar des de la motivació extrínseca la participació dels interns en el seu programa de treball individual.

Elements principals

a) Àrees d'avaluació:

- Activitats
Principals i complementàries
- Conducta
Fets positius i sancions
- Sortides

b) Temporalitat de les avaluacions:

- Trimestral

c) Nivells de valoració:

- Associats a crèdits (de 0 a 45); nivells a, b, c, d

d) Guanys associats:

- Elements de qualitat de vida interior
Comunicacions, premis en metàl·lic, reducció del període de cancel·lació de les sancions...
- Valoració qualitativa amb vista a l'estudi de permisos i de revisió de grau
- Beneficis penitenciaris

5.3. ELS PROGRAMES ESPECIALITZATS: SAC, DEVI, TOXICOMANIES, SALUT MENTAL

Són programes adreçats a poblacions diana amb necessitats específiques d'intervenció, en funció de la tipologia delictiva o de característiques personals

SAC

- Fases: informatiu-motivacional / intensiu / de seguiment

DEVI

- Les mateixes fases. Bloc específic per a la violència de gènere

TOXICOMANIES

- Una alternativa per a cada necessitat
- Programes lliures de drogues: en MR o en CT (DAE)
- Programes de manteniment amb metadona
- Programa d'intercanvi de xeringues
- Programa de reducció de danys
- Fases, nivells d'intervenció

SALUT MENTAL

- Unitats especialitzades
- Equips externs en concert
- Derivacions a la comunitat

5.4. ELS PROGRAMES FORMATIUS, LABORALS I EDUCATIUS: CONCEPTE I CARACTERÍSTIQUES

- Són actuacions que es fan als centres per afavorir que les persones privades de llibertat, durant totes les fases de l'execució de la condemna, adquireixin i consolidin els coneixements i els hàbits necessaris en l'àmbit formatiu, educatiu i laboral.
- Aquestes actuacions els permetran una millor integració social en el moment que es trobin en llibertat.
- Normativa vigent: la Constitució espanyola, la Llei orgànica general penitenciària i la Llei 3/1991, de 18 de març, de formació d'adults.
Programes formatius, laborals i educatius: oferta curricular dels programes formatius.
- Els programes formatius s'estructuren en la formació bàsica, superior i complementària.
 - a) Programa de formació bàsica
Cicle de formació instrumental i cicle d'educació secundària
 - b) Programa de formació superior
Programa de batxillerat (ICESD) i estudis universitaris (UNED)
 - c) Programa de formació complementària
Català, castellà, idiomes estrangers, informàtica, preparació per a les proves d'accés a cicles formatius i mòduls formatius
 - d) De caràcter reglat

Oferta curricular dels programes educatius

- Educació no reglada.
- Responen a les necessitats educatives de les persones (relacions interpersonals, capacitat de comunicació, responsabilitats a la societat).

- S'emmarquen en el programa marc d'educació social dels centres, que es delimita per àmbits en els quals s'agrupen les activitats.
 - Intervenció socioeducativa
- Promoció i difusió cultural
- Societat i ciutadania
- Salut i qualitat de vida
 - Educació social especialitzada

Oferta curricular dels programes laborals

- Règim ordinari
 - Destinacions interiors
 - Treball en tallers productius
 - Mòduls motivacionals preparatoris a la inserció laboral
 - Acompanyament al procés d'inserció laboral associat al gaudiment de permisos a l'exterior
 - Aprofitament d'allò que preveu l'article 100.2 del Reglament penitenciari

Possible col·laboració de les entitats de voluntariat en els programes formatius, laborals i educatius

- Els voluntaris donen suport a la tasca docent duta a terme pels mestres en el marc dels programes formatius.
- Els voluntaris també donen suport a la tasca dels educadors socials i monitors en el marc dels programes educatius.

5.5. EL PROGRAMA MARC DE SERVEIS SOCIALS

- Assignació dels casos per criteri de territorialitat i d'especialització.
- Coparticipació amb els equips de tractament dels centres penitenciaris i amb els professionals de la xarxa de recursos comunitaris en la intervenció amb les persones que compleixen una mesura d'execució penal.

Programes principals

1. Programa de preparació dels ingressos voluntaris
2. Programa de suport a les famílies d'interns primaris
3. Programa de seguiment de la llibertat condicional
4. Programa de seguiment de les mesures penals alternatives
5. Programa d'ajudes econòmiques
6. Programa de recursos comunitaris

Col·laboració de les entitats de voluntariat

Concreció de la demanda: projectes comunitaris

- Necessitat de col·laboració en la tasca de retorn al medi comunitari.
- Oferta d'alternatives d'oci i d'ocupació del temps lliure per a persones sense vinculació familiar, o amb vinculació deficitària.
- Necessitat d'acompanyaments de persones que inicien contactes amb recursos exteriors especialitzats.

5.6. LA INTERVENCIÓ EN MEDI OBERT

Principis generals d'actuació:

1. Planificació individualitzada segons les necessitats i el nivell de risc
2. Motivació extrínseca: incentius i sancions graduats d'acord amb els avenços; supervisió freqüent i objectiva
3. Potenciació del suport social
4. Ús de recursos formals de suport (sanitaris, educatius, d'atenció social...)
5. Tractament especialitzat

El SAM obert

- Pla de tractament individual (PTI)
- Es revisa cada 3 mesos com a màxim

Modalitats de vida

- Programa SAC, DEVI i salut mental
- Inserció laboral
- Drogodependències
- Recursos de la comunitat
- Suport social i família
- Quan l'intern compleix les tres quartes parts o les dues terceres parts de la condemna, l'equip de tractament avalua els progressos assolits en el tractament i el pronòstic de vida futura en llibertat.
- Revisió del pla de treball individual (PTI): llibertat condicional, definitiva i regressió a 2n grau.

Modalitats d'intervenció

Article 82 del Reglament penitenciari: règim obert restringit

Article 83 del Reglament penitenciari: règim obert comú

Article 182 del Reglament penitenciari: compliment en unitats extrapenitenciàries

Articles 165 a 167 del Reglament penitenciari: unitats dependents

Article 86.4 del Reglament penitenciari: programa de control telemàtic

Articles 90 a 93 del Codi penal: llibertat condicional (l'aprova el jutge)

Possible col·laboració de les entitats de voluntariat

- Possibles projectes de règim obert en aquest àmbit
- Suport instrumental a l'intern i a la família
- Vinculació a noves xarxes socials i activitats
- L'actuació del voluntari com a intermediari
- Suport de persones amb problemes semblants
- Dinamització de l'entorn i la xarxa social
- Sensibilitzar els ciutadans
- Promocionar noves formes de relació comunitària
- Interns com a voluntaris

Composició dels equips de tractament

EQUIP DIRECTIU

Centre obert: director, subdirector, administrador

S. oberta: director CP, subdirector CP, cap de la SO

EDUCADORS

Ràtio: 1 cada 30 interns

Referents del cas

TREBALLADORS SOCIALS

Ràtio: 1 cada 60 interns

Intervenien en l'àrea social

PSICÒLEGS

Ràtio: 1 cada 120 interns

Intervenien en un nivell especialitzat

JURISTA

Ràtio: 1 cada 120 interns

Intervenció especialitzada en el seu àmbit professional

FUNCIONARIS DE VIGILÀNCIA

Exercici de les funcions d'observació i control, adaptades a les característiques de medi obert

Rol proactiu i de modelatge

Suport a les tasques de tractament

5.7. LA INTERVENCIÓ EN LLIBERTAT CONDICIONAL

El seguiment el fan els serveis socials penitenciaris.

- El seguiment i el control dels alliberats condicionals corresponen a la Comissió Territorial d'Assistència Social Penitenciària (CTASP).
Es fixen la freqüència dels contactes entre el treballador social i l'alliberat i un pla individual de treball, de seguiment social, familiar i mèdic, on cada canvi ha de ser comunicat al treballador social de referència.
- Els nivells de seguiment s'adapten a les necessitats i l'evolució de cada cas:
 - Nivell intensiu
 - Nivell avançat
 - Nivell ordinari
- La revocació i la suspensió de la llibertat condicional són competències del jutge de vigilància penitenciària.
- En alguns casos més especials, el JVP pot decidir la suspensió de la llibertat condicional. Aquesta mesura s'aplicarà quan recaigui una nova sentència per fets delictius anteriors.

La intervenció en llibertat condicional, possible col·laboració de les entitats de voluntariat

- Voluntaris de determinats centres, institucions o associacions assistencials que col·laboren amb els alliberats condicionals com amb qualsevol altre usuari del servei en què participen.
- Voluntaris que fan acompanyaments i/o assistència puntuals a recursos de tipus sociosanitari, de tractament de la drogodependència o d'assistència psiquiàtrica.

6. MESURES D'EXECUCIÓ PENAL EN LA COMUNITAT

6.1. LES MESURES PENALS ALTERNATIVES

La proximitat i la dotació dels recursos humans i materials necessaris són, sens dubte, condició indispensable per potenciar alternatives a la privació de llibertat, no només per incrementar-ne el nombre, sinó també la qualitat i l'eficàcia.

Hi ha, també, altres vies que es poden explorar i promoure i que poden tenir efectes positius pel que fa al desenvolupament de les mesures alternatives a la presó. N'és un bon exemple el Programa de mediació i reparació penal, atès que la reparació del dany causat a la víctima pot permetre l'aplicació d'un atenuant i/o possibilitar la substitució o la suspensió de les penes de presó.

Principis d'actuació bàsics:

- Igualtat davant la llei
- Respecte de drets i garanties

- Individualització de les propostes
- Coresponsabilitat
- Temporalitat de la mesura
- Principi d'intervenció mínima
- Principi d'integració social

Les mesures penals alternatives a les penes de llibertat

Des de l'entrada en vigor del Codi penal de 1995 i amb les seves reformes successives, les alternatives a l'aplicació de les penes privatives de llibertat i la regulació de les mesures de seguretat s'han anat implantant de manera progressiva.

La intervenció dels professionals s'emmarca en una tasca de coordinació regular i continuada amb entitats i recursos comunitaris de l'entorn sociocultural i geogràfic més proper, per tal que, d'aquesta manera, la pròpia comunitat pugui donar suport a la persona sotmesa a MPA.

La funció del Servei de Mesures Penals Alternatives (MPA)

1. Fer el seguiment i el control de la mesura imposada per l'òrgan judicial des del nomenament fins a l'acabament del programa.
2. Garantir el compliment de les obligacions.
3. Facilitar als jutges informació actualitzada, periòdica i àgil.
4. Valorar l'evolució de la persona durant el procés d'execució de la mesura.
5. Donar un contingut socialitzador i de responsabilització a la mesura judicial.
6. Afavorir la integració social de l'individu implicat alhora les institucions i la comunitat.

Els treballs en benefici de la comunitat: com a substitució d'altres penes i com a pena directa

Els treballs en benefici de la comunitat consisteixen en l'obligació del penat de prestar una cooperació no retribuïda en determinades activitats d'utilitat pública, amb interès social i valor educatiu, amb la finalitat de servir de reparació a la comunitat per la infracció comesa.

Com a substitució d'altres penes

Amb la finalitat d'evitar els ingressos curts a la presó, el CP preveu la possibilitat de substituir les penes de presó fins a 1 any per TBC o multa (i, excepcionalment, les penes de presó fins a 2 anys per TBC + multa).

Així mateix, la privació de llibertat corresponent a la responsabilitat personal subsidiària per impagament de multes es pot substituir per treballs en benefici de la comunitat.

En el cas dels delictes relacionats amb la violència de gènere, la pena de presó no-més es pot substituir per TBC, i a més s'hi imposarà la subjecció a programes específics de reeducació i tractament psicològic, a banda de les prohibicions d'apropament o de comunicació amb la víctima que corresponguin.

Com a penes directes en determinats delictes i faltes (sempre en concurrència alternativa amb una pena de naturalesa diferent)

- Recullen els treballs en benefici de la comunitat com a sanció penal alternativa a les de presó, multa o localització permanent, en funció del cas.
- Maltractaments, amenaces, coaccions per violència de gènere o per violència domèstica (art. 153).
- Robatoris o furts d'ús de vehicles de motor o ciclomotors (art. 244).
- Conducció de vehicles sota la influència d'alcohol o drogues (art. 379).
- Incompliment d'obligacions familiars (art. 618).
- Faltes d'amenaces, vexacions, injúries i coaccions lleus per violència domèstica (art. 620.2).
- Faltes de deslluïment d'immobles (art. 626).
- Faltes contra la flora i maltractaments d'animals que no siguin delictes (art. 632).

Les activitats que es duen a terme han de reunir unes característiques determinades:

- En cap cas poden atemptar contra la dignitat.
- Cal tenir en compte les característiques del penat i les seves circumstàncies socials i personals perquè entengui les conseqüències dels seus actes i allò que se li demana i pugui fer-ho sense que es produeixin situacions de risc per a ell mateix o per a terceres persones.
- Les activitats s'han de fer sempre en entitats públiques o d'interès públic i no poden comportar l'ocupació d'un lloc de treball; preferentment han de ser en el mateix entorn del penat o en entorns propers.

Les formes substitutives de l'execució de les penes privatives de llibertat

a) La substitució

Amb la finalitat d'evitar els ingressos curts a la presó, segons el CP, com ja hem vist anteriorment, les penes de presó fins a 1 any es poden substituir per TBC o multa i, excepcionalment, les penes de presó fins a 2 anys, per TBC + multa, a més de la privació de llibertat corresponent a la responsabilitat personal subsidiària per impagament de multes.

En aquests casos, es poden imposar a més alguna/es de les obligacions de l'article 83. En el cas dels delictes relacionats amb la violència de gènere, la substitució per TBC va acompanyada de l'obligació de fer programes específics de reeducació i tractament psicològic, a més de les prohibicions d'apropament o comunicació.

b) La suspensió: ordinària i extraordinària

És la facultat que la llei atorga a jutges i magistrats de deixar en suspens durant un temps el compliment de determinades penes de presó. La suspensió pot estar condicionada al compliment de determinades obligacions o deures.

En aquests casos, la tasca que fan els equips de MPA consisteix en la recerca del recurs i la derivació de la persona, i en el seguiment del compliment de les obligacions i els deures imposats, amb tramesa d'informes periòdics a l'òrgan judicial. Per portar a terme el compliment d'aquestes obligacions hi ha els recursos de la xarxa comunitària.

Quan la suspensió està condicionada a la realització d'un tractament de deshabitació, de salut mental, programes formatius o altres deures, el tècnic responsable del seguiment ha d'emetre informes periòdics explicitant l'inici del tractament, l'evolució del compliment, les modificacions que es produeixen i la seva finalització. Aquests informes a l'òrgan judicial s'acompanyen també dels informes sobre l'evolució del penat que elabora el centre en què la persona rep el tractament o duu a terme l'obligació.

Suspensió ordinària (art. 80 i seg. CP)

Abasta les penes privatives de llibertat no superiors a 2 anys (sense incloure la RPS) i s'acorda en funció del risc, les característiques de la persona, els fets, la durada de la pena i l'existència d'altres procediments penals en curs.

No suspèn la responsabilitat civil i és condició que s'hagi satisfet o que hi hagi una declaració d'insolvència total o parcial.

La persona ha d'haver delinquit per primer cop (no es tenen en compte condemnes per delictes imprudents ni antecedents cancel·lats o cancel·lables).

El període de suspensió va de 2 a 5 anys, excepte si és una pena lleu, en què és de 3 mesos a 1 any.

La suspensió sempre queda condicionada al fet que la persona no delinqueixi durant aquest termini, i si les penes suspeses són de presó, es poden imposar algunes de les obligacions o els deures recollits a l'article 83 CP. Els que comporten un control per part de l'SMPA són:

- Comparèixer davant l'Administració.
- Participar en programes formatius, laborals, culturals, d'educació vial, educació sexual, contra la violència domèstica o d'altres.
- Complir altres obligacions que els jutges o els magistrats puguin acordar (inclouent-hi els tractaments de deshabitació o de salut mental).

En el cas dels delictes relacionats amb la violència de gènere, a més de les prohibicions d'apropament, cal participar en programes formatius, laborals, culturals, d'educació vial o sexual o altres de similars.

En aquests casos, s'ha de trametre a l'òrgan judicial un informe de seguiment com a mínim cada 3 mesos.

En cas que la persona fos condemnada per delicte comès durant el període de suspensió, l'òrgan judicial ha de revocar la suspensió i ordenar el compliment íntegre de la pena privativa de llibertat imposada per sentència.

En cas que hi hagi un incompliment o un compliment defectuós de les obligacions o els deures imposats com a condició de la suspensió, l'òrgan judicial pot prendre una de les decisions següents:

- La substitució de la regla de conducta imposada per una altra de diferent, la pròrroga del termini de suspensió, que no pot excedir els 5 anys.
- La revocació de la suspensió si l'incompliment és reiterat.
- Si la pena suspesa és de presó per delictes de violència de gènere, l'incompliment de les obligacions comporta la revocació de la suspensió.

Suspensió extraordinària (art. 87 CP)

Es pot aplicar sempre que la pena de presó no sigui superior a 5 anys i només si la comissió del delicte ha estat a causa de drogodependència i se n'acrediti la rehabilitació o el tractament de deshabitació, o bé es manifesti la intenció de seguir-lo, de la qual cosa es demanarà informe, encara que es tracti de delinqüents habituals.

El termini de suspensió pot ser de 3 a 5 anys, i sempre hi ha l'obligació de no delinquir durant aquest termini i la de no abandonar el tractament fins que s'acabi. També es pot imposar alguna altra obligació de les recollides a l'article 83 CP.

S'han de remetre informes periòdics (com a mínim, anuals) sobre el compliment de l'obligació de tractament.

En cas que la persona incompleixi qualsevol de les obligacions imposades, l'òrgan judicial ha de procedir a revocar la suspensió i ordenar el compliment íntegre de la pena privativa de llibertat imposada per sentència.

Suspensió per malaltia greu amb patiments incurables (art. 80.4 CP)

Es pot suspendre l'execució de qualsevol pena, sense subjecció a requisits ni obligacions, quan la persona condemnada es troba afectada per una malaltia molt greu amb patiments incurables, llevat que en el moment de cometre el delicte ja tingués alguna pena suspesa per aquest motiu. En aquests casos, la intervenció dels professionals de MPA consisteix, si s'escau, en la recerca del recurs apropiat i en el seguiment de l'evolució de la persona penada.

Suspensió per trastorn mental greu sobrevingut (art. 60 CP)

Es tracta de casos en què, un cop hi ha sentència ferma, s'aprecia en la persona penada una situació duradora de trastorn mental greu que li impedeixi conèixer el sentit de la pena. El jutge de vigilància penitenciària pot suspendre l'execució de la pena privativa de llibertat que tenia imposada i garantir que rebí l'assistència mèdica necessària.

Amb aquest objectiu, pot decretar la imposició d'una mesura de seguretat privativa de llibertat, que no podrà ser, en cap cas, més greu que la pena substituïda.

Si la pena no era privativa de llibertat, el jutge ha de valorar si la situació de la persona penada li permet conèixer el sentit de la pena i, si escau, suspendre'n l'execució i imposar les mesures de seguretat que consideri necessàries.

Un cop restablerta la salut mental de la persona, aquesta ha de complir la sentència si les penes no han prescrit, sense perjudici que el jutge o tribunal, per raons d'equitat, pugui donar per extingida la condemna o reduir-ne la durada, en la mesura que el seu compliment pugui esdevenir innecessari o contraproductiu.

En aquests casos, el jutge de vigilància ha de comunicar al ministeri fiscal, amb antelació suficient, la proximitat de l'extinció de la pena o la mesura de seguretat imposada, als efectes de declarar la incapacitat per la legislació civil i, si escau, l'internament conforme aquesta mateixa legislació (disposició addicional primera del CP).

Les mesures de seguretat

Les mesures de seguretat es regulen a l'article 95 i següents del Codi penal. Les poden imposar el jutge o el tribunal, amb els informes previs que considerin necessaris, quan hi concorrin les circumstàncies següents: que el fet comès sigui delictiu i que del fet i les circumstàncies personals del subjecte es pugui deduir la possibilitat de comissió de nous delictes. Se'n poden diferenciar dos supòsits:

Mesures de seguretat per eximents completes

Quan una persona és declarada exempta totalment de responsabilitat criminal a causa de trastorns mentals, alteracions de la percepció o per haver actuat sota la influència de la seva dependència a drogues tòxiques o estupefaents (art. 20.1, 20.2 i 20.3), se li pot imposar una mesura d'internament per a tractament mèdic o educació especial en un establiment adequat al tipus d'anomalia o alteració psíquica que pateixi, en un centre de deshabitació públic o privat degudament homologat o en un centre d'educació especial. També es poden imposar mesures no privatives de llibertat.

Mesures de seguretat per eximents incompletes

Quan la persona sigui declarada exempta parcialment de responsabilitat criminal amb relació als arts. 20.1, 20.2 i 20.3, es poden imposar, a més de la pena, les mesures de seguretat previstes per als casos d'eximent completa.

Només es poden imposar mesures d'internament si la pena imposada és de presó i sempre per una durada no superior a la de la pena prevista al Codi per al delictiu.

En els casos on concorren penes i mesures de seguretat, cal ordenar el compliment de la mesura, que s'abonarà al de la pena.

Un cop aixecada la mesura, es pot acordar la suspensió del compliment de la resta de la pena si es considera que en executar-la es posarien en perill els efectes aconseguits amb la mesura.

En ambdós supòsits es poden imposar mesures de seguretat no privatives de llibertat:

- Inhabilitació professional.
- Expulsió del territori nacional per a estrangers no residents legalment a Espanya.
- Obligació de residir en un lloc determinat.
- Prohibició de residir en un lloc determinat.
- Prohibició d'anar a llocs o establiments determinats (de begudes alcohòliques, de joc, etc.), espectacles esportius o actes culturals.
- Custòdia familiar.
- Privació del dret a conduir vehicles de motor i ciclomotors.
- Privació del dret a tenir o portar armes.
- Prohibició d'apropar-se a la víctima o altres persones.
- Prohibició de comunicar-se amb la víctima o altres persones.
- Submissió a tractament extern socio sanitari.
- Sotmetiment a programes formatius, culturals, educatius, professionals, d'educació sexual i d'altres.

En cas que la pena imposada pel delictes no sigui privativa de llibertat, només es poden imposar mesures de seguretat no privatives de llibertat (art. 96.3).

Els internaments mai no poden excedir del temps que hauria durat la pena de presó si el subjecte hagués estat declarat responsable. Aquest límit s'ha de fixar a la sentència.

Les persones sotmeses a mesures d'internament no poden abandonar els establiments on estiguin ingressades sense autorització judicial.

- En cas de trencament d'una mesura d'internament, cal ordenar el reingrés a l'establiment d'origen o en un altre de més apropiat.
- En cas de trencament d'altres mesures, es pot ordenar l'ingrés (que es pot fer efectiu en un centre especialitzat o en un centre penitenciari) si estava previst per al delictes i es considera necessari.

En ambdós casos es deduirà testimoni per trencament de condemna.

Les mesures objecte de seguiment pel SMPA són:

- Els internaments en centres mèdics o de salut mental.
- Els internaments en centres de deshabitació.
- Els internaments en centres d'educació especial.
- La custòdia familiar.
- La submissió a tractament extern socio sanitari.
- El sotmetiment a programes formatius, culturals, educatius, professionals, d'educació sexual i d'altres.

El jutge de vigilància ha de comunicar al ministeri fiscal, amb antelació suficient, la

proximitat de l'extinció de la mesura de seguretat imposada, als efectes de declarar la incapacitat per la legislació civil i, si escau, l'internament conforme aquesta mateixa legislació (disposició addicional primera del CP).

Equips professionals encarregats del seguiment

- **Equips d'assessorament tècnic:** treballadors socials i psicòlegs.
- **Equips de mesures penals alternatives:** tècnics especialistes que treballen en l'entorn on resideixen els penats o les persones sotmeses a mesura.
- **Distribuïts en 4 demarcacions territorials**
 - 5 equips a Barcelona
 - 1 equip a Girona
 - 1 equip a Lleida
 - 1 equip a Tarragona

Equip de mediació i reparació penal: 4 tècnics especialitzats en mediació i resolució de conflictes.

6.2. PROGRAMES DE SUPORT I REPARACIÓ

6.2.1. L'ASSESSORAMENT TÈCNIC PENAL

Els equips d'assessorament tècnic penal estan formats per treballadors socials i psicòlegs i tenen com a finalitat informar els òrgans judicials de la jurisdicció penal sobre les característiques psicosocials de les persones encausades o sentenciades, com també d'aquelles que han estat víctimes o testimonis d'algun delictes o falta, per tal de facilitar la presa de decisions de la manera més ajustada a la realitat de les persones que intervenen en els processos penals.

6.2.1.1. PROGRAMES D'ASSESSORAMENT TÈCNIC A PERSONES ENCAUSADES

L'objectiu d'aquests programes és assessorar els òrgans judicials sobre la situació psicosocial de les persones encausades o jutjades, perquè se'n tinguin en compte les circumstàncies personals en les decisions judicials que les afectin i se n'afavoreixi, en últim terme, el procés de reinserció social.

a) Programa d'assessorament tècnic oficial a encausats (PATOE)

El programa s'inicia sempre arran d'una petició judicial i té per finalitat l'elaboració dels informes sol·licitats en els terminis fixats i ajustats a les demandes realitzades, amb l'objectiu de:

- Assessorar i facilitar informes sobre la situació social, familiar, econòmica, laboral, personal, etc. de les persones encausades o sentenciades.
- Valorar el risc de reincidència.

- Assessorar sobre les formes de compliment i proposar, si escau, la forma de compliment alternatiu més indicada.

b) Programa d'assessorament tècnic no oficial a encausats (PATNOE)

El programa d'assessorament tècnic no oficial es caracteritza perquè:

La intervenció es fa a demanda de la persona interessada, ja sigui per iniciativa pròpia o per indicació dels diferents serveis comunitaris.

Els sol·licitants són persones que han iniciat, o volen iniciar, un tractament de deshabituació de drogodependències, de salut mental i/o un procés positiu de reinserció social.

Per iniciar aquest programa, cal adreçar a l'Administració la sol·licitud d'intervenció i una autorització per trametre la informació a l'òrgan judicial perquè la tingui en compte en el procés. A aquests efectes, hi ha un formulari a disposició dels usuaris a les oficines dels equips d'Assessorament Tècnic Penal.

6.2.1.2. PROGRAMES D'ASSESSORAMENT TÈCNIC SOBRE VÍCTIMES O DE CREDIBILITAT DE TESTIMONIS

El Consell d'Europa recomana que, en totes les fases del procediment, l'interrogatori de la víctima es faci respectant-ne la situació personal, els drets i la dignitat, i que, en els casos en què les víctimes siguin menors, persones malaltes o amb alguna discapacitat mental, l'interrogatori es faci en presència dels seus responsables legals (pares o tutors) o d'altres persones qualificades per assistir-los. Les víctimes participen en el procés penal com a principals perjudicades pel delicte.

A banda, cal reconèixer la importància del testimoni presencial com una prova fonamental. Per això ens trobem moltes vegades que les víctimes i els testimonis tenen una doble condició: la de principals perjudicades i la de principal element probatori. La declaració de la víctima és sovint l'única prova inculpatòria en els processos penals (especialment aquells que se segueixen per delictes de maltractaments, violència domèstica i contra la llibertat sexual). Recordar determinats successos pot posar a la víctima o el testimoni en una situació de gran tensió, alteració emocional i bloqueig que l'impedeixin poder explicar els fets. Les reiteracions en les exploracions i les declaracions judicials poden contribuir a l'aparició de la victimització secundària no desitjada.

El Programa d'assessorament tècnic sobre víctimes i testimonis s'estructura al voltant de dues finalitats bàsiques:

- Facilitar la decisió judicial proporcionant assessorament sobre la situació psico-social d'aquestes persones.
- Facilitar la intervenció de les víctimes i els testimonis en les diligències i els actes judicials, intentant minimitzar la victimització secundària.

6.2.1.3. PROGRAMA DE SUPORT A L'EXPLORACIÓ JUDICIAL DE TESTIMONIS VULNERABLES (SEJ)

La declaració de les víctimes i els testimonis és imprescindible per continuar el procés penal. En el cas de nens, persones amb problemes de comunicació o amb discapacitats psíquiques o persones amb una greu afectació emocional, la declaració

judicial pot resultar altament traumàtica i crear resistències a l'hora de declarar. L'exploració efectuada pels professionals de l'equip es duu a terme en un entorn diferent a la seu del jutjat i amb el mínim de persones presents directament, d'acord amb les indicacions de l'òrgan judicial i respectant totes les garanties judicials i legals d'aquesta prova. Les parts poden presenciar la declaració mitjançant un mirall unidireccional, que esdevé una eina molt útil.

Al mateix temps, la declaració és enregistrada, en un suport que en recull el so i la imatge, pels cossos de seguretat i pot ser utilitzada com a prova preconstituïda en el moment del judici oral (en funció de la regulació corresponent) a fi d'evitar una nova declaració de la víctima.

6.2.2. LA MEDIACIÓ I LA REPARACIÓ PENAL

El Codi penal recull diferents mencions que situen la reparació a la víctima no solament com a contingut de la responsabilitat civil, sinó també com a circumstància particular que el jutge o el magistrat han de tenir en compte i li atorguen el valor d'atenuant, o bé possibilita la substitució o la suspensió de determinades penes privatives de llibertat.

Entenem per *reparació penal* el restabliment, tant com sigui possible, de l'ordre jurídic pertorbat per la comissió d'una infracció penal.

Dins de la reparació penal, la mediació és un procés de diàleg i comunicació voluntari entre víctima i infractor, conduït per un/a mediador/a imparcial, amb l'objectiu d'assolir uns acords reparadors satisfactoris i lliurement acceptats per les parts que reparin adequadament el dany causat i resolguin el conflicte existent entre elles segons la pròpia naturalesa del delictes.

Es caracteritza per ser un procés:

- Públic, gratuït i imparcial.
- Professional. Es valora l'existència d'un conflicte que cal resoldre i l'interès real en buscar solucions i escoltar l'altra part.
- No agreuja la situació de les parts i manté la confidencialitat.
- Les parts hi participen voluntàriament i cerquen el consens; en gran part dels casos, el procés finalitza amb la signatura d'acords en el marc d'una trobada directa.

La incidència que la mediació tingui en el procés penal depèn de la valoració que en faci l'òrgan judicial competent, en funció del moment processal i del contingut dels acords.

Es pot fer en tres moments processals, amb possibles conseqüències judicials diferents.

- Abans del judici oral: atenuant genèric o específic.
- Posteriorment a la sentència i prèviament a l'execució: condició per a l'atorgament d'una suspensió de pena privativa de llibertat o per a la seva substitució.
- En fase d'execució de sentència: concessió del 3r grau penitenciari, de la llibertat condicional o de la sol·licitud d'indult.

6.2.3. PROGRAMES D'ATENCIÓ A VÍCTIMES DEL DELICTE

El Programa d'atenció a víctimes del delictes ofereix atenció, suport i orientació a les víctimes o persones perjudicades per un delictes o falta, i coordina les ordres de protecció de les víctimes de violència domèstica que adopten els òrgans judicials de Catalunya.

Els objectius d'aquest programa són donar respostes àgils i especialitzades a les consultes de les víctimes a través de les actuacions següents:

- donar atenció personalitzada des del primer moment, a través d'un professional de referència
- donar suport a les iniciatives de la víctima i treballant d'acord amb les seves necessitats i respectant les seves decisions
- comptar amb espais adients per atendre i garantir la intimitat de la víctima

El Programa ofereix informació i assessorament, suport emocional i atenció psicològica i derivació i coordinació amb recursos de la xarxa comunitària.

6.2.3.1. INFORMACIÓ I ASSESSORAMENT A LA VÍCTIMA

- assessorament dels seus drets, des d'abans d'interposar la denúncia fins a la resolució judicial
- informació del significat de les ordres de protecció
- informació sobre com sol·licitar ordres de protecció
- assessorament en relació amb el seu paper en el procés judicial i amb els seus drets com a víctima
- informació en relació amb el dret d'assistència jurídica gratuïta i el torn d'ofici
- informació dels ajuts econòmics als quals es pot tenir dret per haver patit determinats delictes
- informació al llarg del procés judicial i en particular per:
 - a) ajudar la víctima a preparar l'acte del judici oral
 - b) demanar per a la víctima les mesures de protecció necessàries per garantir la seva intimitat i seguretat (principalment en casos d'agressions sexuals i violència domèstica)
 - c) assistir amb la víctima "si és necessari" als actes judicials
- si la víctima té una ordre de protecció: informar-la del contingut i durada de les mesures acordades, així com sobre la situació penitenciària de l'imputat/ada

6.2.3.2. SUPORT EMOCIONAL I ATENCIÓ PSICOLÒGICA A LA VÍCTIMA

- ajudar a definir i resoldre amb autonomia la seva situació personal
- ajudar-la en el seu procés de recuperació oferint-li orientació i atenció psicològica per pal·liar les seqüeles del delictes

6.2.3.3. DERIVACIÓ I COORDINACIÓ AMB RECURSOS DE LA XARXA

S'ajuda a la víctima a contactar amb els serveis de la xarxa social i/o assistencial i els recursos especialitzats que la puguin ajudar en el seu procés.

Per dur a terme aquest Programa el Departament de Justícia disposa de cinc oficines d'atenció a la víctima del delictes que donen cobertura a tot el territori català.

6.3. LA LOCALITZACIÓ PERMANENT

6.3.1. INTRODUCCIÓ

La redacció del Codi penal arran de la darrera reforma efectuada per la Llei orgànica 15/2003, de 25 de novembre, suposa la desaparició de la pena d'arrest de caps de setmana i la creació de la pena de localització permanent.

L'article 37 del Codi penal regula que la pena de localització permanent ha de tenir una durada màxima de 12 dies i que el seu compliment obliga el penat a romandre al seu domicili o en un lloc determinat per sentència.

A petició del reu i si les circumstàncies ho aconsellen, després d'escoltar el ministre fiscal, el jutge o el tribunal sentenciador, se'n pot acordar el compliment els dissabtes i diumenges o de manera no continuada.

En data 7 de maig es va publicar el Reial decret 515/2005, de 6 de maig, on s'estableixen les circumstàncies d'execució de la pena de localització permanent. El capítol III regula bàsicament la definició del pla d'execució d'aquesta pena, que l'ha de dur a terme el centre penitenciari del lloc on el penat tingui fixada la residència, d'acord amb el que disposa el jutge o el tribunal sentenciador i en consideració a les circumstàncies personals i socials del penat. Tanmateix, s'estableix que el control i el seguiment d'aquesta pena els ha de fer l'Administració penitenciària, a través de mitjans telemàtics o d'una altra naturalesa.

6.3.2. PLA D'EXECUCIÓ

L'article 13 del Reial decret 515/2005 defineix el pla d'execució, que ha de recollir els extrems següents:

- a) Dades d'identificació del penat, domicili o residència i, si s'escau, treball o ocupació.
- b) Dades penals: falta per la qual es condemna i nombre de dies de durada de la localització permanent.
- c) Lloc de compliment: domicili o un altre lloc, amb indicació de la població o el terme municipal.
- d) Indicació expressa de si s'ha de complir de manera continuada o no, i si es farà dissabtes i diumenges.
- e) Indicació dels mitjans de control de penes telemàtics o d'una altra naturalesa.

Abans d'elaborar el pla d'execució, els serveis socials penitenciaris entrevisten el penat amb la finalitat que el pla no perjudiqui la situació personal, familiar i laboral del penat, sempre que sigui possible.

Finalment, el pla d'execució ha de ser elevat al jutge o al tribunal sentenciador perquè l'aprovi o el rectifiqui.

En aquest pla d'execució ha de constar l'obligació del penat de justificar documentalment les absències del domicili o el lloc determinat per la sentència que es puguin produir durant l'execució de la pena, com també de presentar aquests justificants al centre penitenciari de referència.

6.3.3. CENTRES PENITENCIARIS DE REFERÈNCIA

Els centres penitenciaris executors de la pena de localització permanent són els del lloc de residència del penat, amb la distribució següent:

- CP de Joves de Barcelona: homes de la província de Barcelona.
- CP de Dones de Barcelona: dones de la província de Barcelona.
- CP de Tarragona: homes i dones de la província de Tarragona.
- CP de Girona: homes i dones de la província de Girona.
- CO de Lleida: homes i dones de la província de Lleida.

6.3.4. SISTEMA DE CONTROL

Es fa servir el control de veu mitjançant telèfon seguint el procediment següent:

- Inicialment s'enregistra la veu del penat a través d'una trucada telefònica des del domicili del penat o el lloc determinat per la sentència, que queda enregistrada a l'ordinador central per a comprovacions futures.
- Els dies de compliment de la pena, la unitat de medi obert programa el sistema perquè faci trucades aleatòriament en diferents moments del dia i de la nit. En aquestes trucades, el sistema demana al penat que truqui a una línia 900, que és gratuïta.

Mitjançant aquest sistema, des de l'ordinador central es controla si la veu que atén la trucada és la mateixa que la que estava enregistrada prèviament.

En cas de coincidència, la pena queda complerta, i en cas contrari, es comunica al jutge o al tribunal sentenciador a fi que estableixi les mesures oportunes.

7. L'ENQUADRAMENT DE L'ACCIÓ DEL VOLUNTARIAT EN LA MISSIÓ DE LA SECRETARIA DE SERVEIS PENITENCIARIS, REHABILITACIÓ I JUSTÍCIA JUVENIL

7.1. EL PROGRAMA MARC DE VOLUNTARIAT PENITENCIARI: PRINCIPIS GENERALS D'ACTUACIÓ

Enquadrament legal

- Article 62 del Reglament penitenciari.
- Circular 1/2001, de gestió del voluntariat als centres penitenciaris de Catalunya.

Principis generals d'actuació

- Els voluntaris han d'actuar en el marc d'una entitat.
- Les entitats de voluntariat han d'estar inscrites als registres que corresponguin.
- L'acció de les entitats en els centres s'ha de desenvolupar d'acord amb programes d'actuació i d'intervenció explícits.
- Aquesta actuació ha d'encaixar amb les necessitats de suport i col·laboració, prèviament detectades i consensuades amb la institució.

7.2. ELS OBJECTIUS I LES ACTUACIONS

- Les entitats de voluntariat i la SSPRJJ han de treballar conjuntament per a la consecució d'un objectiu comú: contribuir en el procés de rehabilitació de les persones privades de llibertat.
- Les entitats han de presentar el programa marc d'actuació a la SSPRJJ per a la seva aprovació.
- Les entitats han de presentar un projecte de centre prèviament consensuat amb el referent del programa de voluntariat al centre penitenciari.
- Ha d'incloure aspectes més formals: dies, horaris d'actuació, espais per a les activitats, etc.

7.3. EL PAPER DE LES ENTITATS

Les entitats de voluntariat han de complir els circuits que s'han establert a la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil pel que fa a les acreditacions dels voluntaris.

Han de disposar d'un referent per a cada centre penitenciari.

Les entitats de voluntariat es relacionen directament amb els professionals de la SSPRJJ i es regeixen per les normes i els circuits que han establert ambdues.

Les entitats de voluntariat fan de pont entre els voluntaris, que actuen sota la seva tutela, i els professionals de la SSPRJJ.

Normes d'entesa entre tots els agents implicats.

7.4. LA FORMACIÓ PRÈVIA

Curs d'iniciació al voluntariat penitenciari

Neix del consens del sector (taula de participació social).

S'estableix conjuntament entre la SSPRJJ, la Subdirecció General d'Associacionisme i Voluntariat, les escoles del Pla de formació de voluntariat a Catalunya (PFVC) i entitats especialitzades.

Té una durada de 20 hores.

S'adreça únicament als voluntaris de l'àmbit penitenciari.

És obligatori per als voluntaris ja enquadrats en una entitat que vulguin desenvolupar la seva activitat en un centre penitenciari.

7.5. EL PROGRAMA MARC D'ACTUACIÓ DE CADA ENTITAT

- Les entitats de voluntariat han d'elaborar un programa d'intervenció general, que ha de ser validat per la SSPRJJ.
- Les activitats concretes que es fan als centres penitenciaris tenen caràcter complementari respecte a la resta de les ofertes pels centres penitenciaris.

7.6. EL PROJECTE DE CENTRE

- Les entitats de voluntariat han de presentar un programa amb les activitats concretes que faran en cada centre penitenciari.
- S'han de posar d'acord amb els referents de voluntariat dels centres penitenciaris sobre aspectes com ara l'horari, l'espai de l'activitat, els dies, etc.
- Aquest programa ha de ser aprovat per la junta de tractament del centre que correspongui.
- Cal destacar la importància de la coordinació dels dos referents dels voluntaris:
 - El de l'entitat.
 - El del centre penitenciari.

7.7. PAUTES BÀSIQUES D'ACTUACIÓ DELS VOLUNTARIS

- Han d'estar emmarcats dins d'una entitat.
- Han de respectar la reglamentació i la normativa pròpia de cada centre penitenciari i la subscripta amb l'activitat que duen a terme, que segurament és la que estableix l'entitat.
- No poden intervenir en àrees que els són alienes ni poden substituir l'acció que els professionals tenen obligació de dur a terme.

L'ACCIÓ DEL VOLUNTARIAT: PRINCIPIS GENERALS D'ACTUACIÓ

Continguts

1. El voluntariat, una opció per a la participació

- 1.1. Una societat amb mancances. El voluntariat com a resposta
- 1.2. Què és ser voluntari/ària?
 - 1.2.1. Definició de voluntariat
 - 1.2.2. Actituds i aptituds de la persona voluntària
 - 1.2.3. Conceptes clau: sensibilitat, motivació i compromís per a l'acció
- 1.3. Àmbits d'intervenció del voluntariat
 - 1.3.1. Àmbits d'intervenció
 - 1.3.2. Objectius de l'acció

2. L'associació i el voluntariat

- 2.1. El compromís col·lectiu des de l'opció individual
- 2.2. Marc legal del voluntariat
 - 2.2.1. La Carta de Voluntariat: drets i deures
 - 2.2.2. El document de compromís

3. Organització de les entitats de voluntariat

- 3.1. L'organització del voluntariat a l'entitat
- 3.2. La tasca dels professionals i dels voluntaris a l'entitat
- 3.3. Eines clau per a la persona voluntària: formació, supervisió i avaluació
 - 3.3.1. Formació
 - 3.3.2. Supervisió
 - 3.3.3. Avaluació

4. El voluntariat penitenciari

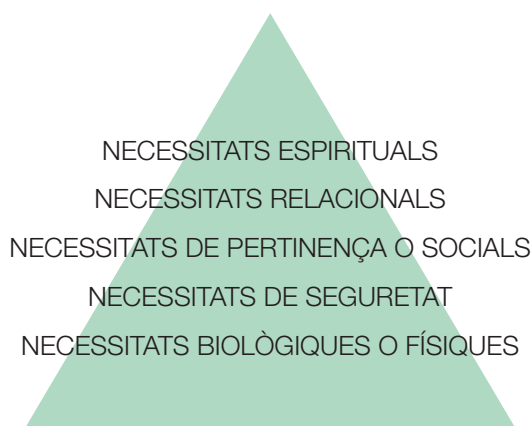
- 4.1. El voluntariat social: pendent de les persones
- 4.2. El voluntariat penitenciari

1. EL VOLUNTARIAT: UNA OPCIO PER A LA PARTICIPACIO

1.1. UNA SOCIETAT AMB MANCANCES. EL VOLUNTARIAT COM A RESPOSTA

La societat en què vivim està plena de mancances. Podem classificar aquestes mancances en diferents nivells:

NECESSITATS INDIVIDUALS O PERSONALS: Són les que té la persona o l'individu. El nivell de la necessitat el marca tant la societat que ens envolta com la pròpia visió d'aquesta i la càrrega de valors familiars que cadascú de nosaltres portem incorporats. La teoria de les necessitats humanes defineix els diferents nivells de les necessitats de les persones, i les representa en forma de piràmide⁵.

NECESSITATS FISIOLÒGIQUES: Com ara respirar, menjar, beure, evacuar, dormir, abrigar-se... Podríem dir que són totes les necessitats bàsiques.

NECESSITATS DE SEGURETAT: Les entenem com aquelles de protecció davant d'amenaques de tipus físic, econòmic o psicosocial. Són les que ens aporten comoditat i confort (un sostre digne, un llit, un sou, etc.).

NECESSITATS DE PERTINENÇA: Són les de naturalesa social relacionades amb la pertinença a determinats grups (família, amics... en definitiva, la vinculació a unitats o grups socials identificadors).

NECESSITATS RELACIONALS (o psicològiques): Són les relacionades amb l'estima i la capacitat d'influència. Responen a impulsos de prestigi i de poder.

NECESSITATS ESPIRITUALS: Corresponen al desenvolupament de les capacitats personals i les potencialitats pròpies cap a l'autorealització.

Si no tenim cobertes les necessitats primàries o bàsiques (fisiològiques i de seguretat), ens serà molt més difícil cobrir les d'ordre superior (de pertinença, relacionals i espirituals).

5. Maslow: *Teoria de les necessitats humanes*.

La satisfacció d'aquestes necessitats es pot relacionar directament amb la garantia de compliment dels drets fonamentals de les persones o els drets humans bàsics:

- Dret a un habitatge digne.
- Dret al treball.
- Dret a la no discriminació.

La nostra societat i les persones que en formem part vulnerem sistemàticament aquests drets bàsics reconeguts universalment.

NECESSITATS MEDIAMBIENTALS: Un dels deures que tenim els éssers humans és la cura i la protecció del nostre entorn natural (rius, boscos i muntanyes, etc.). La natura ens aporta no només un entorn agradable per als nostres ulls, sinó també la vida mateixa.

Al llarg de la història i, en major mesura, des de la Revolució Industrial fins a l'era actual de les noves tecnologies, els éssers humans hem anat inventant una infinitat d'objectes, productes i màquines que ens han facilitat o resolt diferents necessitats relacionades amb les tasques que desenvolupem. Però la cura de l'entorn i la protecció de la natura no ens han importat massa. En molts paisatges és evident la mà destructiva de l'ésser humà, i actualment tenim un entorn natural que ha d'estar protegit políticament o legalment. Amb tot i això, queden palesos els incendis, la pluja àcida, la manca d'aigua, l'escassetat de combustibles naturals, la destrucció de la capa d'ozó, la contaminació dels rius i de l'aire, etc.

NECESSITATS GLOBALES: Des del punt de vista global, també estem vivint en l'era de les necessitats. La globalització i el sistema econòmic i polític dels països més rics i l'explotació dels més pobres, l'espoliació dels recursos naturals, el deute internacional, les polítiques específiques d'aquests països, la corrupció, etc. han creat desigualtats mundials insalvables a hores d'ara.

Amb la finalitat de donar resposta a totes aquestes necessitats, neix el voluntariat. No amb l'objectiu de resoldre-les, ja que no hi ha cap fórmula màgica, però sí amb l'objectiu de pal·liar, denunciar, fer evident i buscar vies alternatives d'actuació per tal d'afrontar determinades situacions tant des de l'àmbit local o comunitari, com des d'un àmbit més mundial, internacional o global.

1.2. QUÈ ÉS SER VOLUNTARI/ÀRIA?

1.2.1. DEFINICIÓ DE VOLUNTARIAT

A Catalunya hi ha la Llei 25/1/1991, de 13 de desembre, per la qual es crea l'Incaivol, on apareix la definició de voluntariat següent:

El voluntariat és el conjunt de persones que efectuen una prestació voluntària i lliure de serveis cívics o socials, sense contraprestació econòmica, dins el marc d'una organització estable i democràtica que comporti un compromís d'actuació a favor de la societat i de la persona.

En aquesta breu definició queden emmarcats els conceptes que són importants i que ens donen la definició correcta del significat que té SER VOLUNTARI.

- Es tracta d'un conjunt de persones, no només d'un individu, la qual cosa significa implícitament la necessitat d'organització i d'estructura.
- Efectuen una prestació voluntària i lliure: sense cap obligació i per voluntat pròpia.
- Sense cap contraprestació econòmica. El voluntari no pot percebre cap contraprestació econòmica pel servei o l'activitat que desenvolupa en el marc d'una institució; si n'hi ha, estem parlant d'una relació laboral, però mai de voluntariat.
- Dins del marc d'una organització estable i democràtica: ha de ser una organització constituïda legalment. Les associacions que ja compleixen aquest requisit són totalment democràtiques, ja que així ho estableix el reglament bàsic (funcionament de l'assemblea, etc.).
- Compromís d'actuació: en parlarem més específicament en altres punts d'aquest mateix apartat, però en principi fa referència a la responsabilitat individual vers el compromís adquirit amb l'organització i amb la tasca que hi desenvoluparà com a voluntari.
- A favor de la societat i la persona: mai a favor o en benefici propis.

1.2.2. ACTITUDS I APTITUDS DE LA PERSONA VOLUNTÀRIA

Relacionem les actituds i les aptituds amb la motivació personal, allò que ens condueix a la decisió de fer de voluntaris o ser voluntaris.

Definirem *actitud* com allò intern, els sentiments, la intencionalitat i el desig... com les ganes de fer. El fet de SER (i no de *fer de*) VOLUNTARI, el relacionarem amb l'actitud, la solidaritat com a valor que portem incorporat, etc. Podríem dir, per resumir, que les actituds són els valors que tenim, que portem incorporats per herència familiar o que desenvolupem per la pròpia sensibilitat envers les mancances de la societat en què vivim.

L'*aptitud*, en canvi, la definirem com allò extern que complementa l'actitud, és el coneixement que necessitem incorporar per desenvolupar les nostres ACTITUDS. Podríem dir que és el conjunt d'habilitats que tenim o aquelles que podem adquirir a través de la formació, per exemple.

ACTITUD	APTITUD
Responsabilitat	Edat
Solidaritat	Sexe
Amabilitat	Condicions físiques
Dinamisme	Temps lliure
Positivitat	Formació específica
Sensibilitat	Capacitat
Etc.	Etc.

1.2.3. CONCEPTES CLAU: SENSIBILITAT, MOTIVACIÓ, COMPROMÍS PER A L'ACCIÓ

Així doncs, per finalitzar aquest apartat, destaquem aquests tres conceptes, com a complementaris per a la definició de la persona voluntària.

- Sensibilitat envers les mancances i les desigualtats socials. Ho sabem, ho veiem i volem fer alguna cosa per pal·liar-ho. Volem intervenir activament per fer que les coses siguin diferents, no podem romandre impassibles davant de les desigualtats. És l'argumentació que justifica la motivació i l'acció.
- Motivació: Les ganes d'actuar, de sentint-se útils, de facilitar, de millorar...
- Compromís per a l'acció: És el fruit del nostre sentiment de responsabilitat envers les mancances de la societat. La responsabilitat, entesa com a habilitat personal per donar resposta des del compromís individual amb una entitat de voluntariat.

1.3. ÀMBITS D'INTERVENCIÓ DEL VOLUNTARIAT

En aquest apartat farem una diferenciació breu entre allò que anomenem *àmbits d'intervenció del voluntariat* i els diferents objectius que s'aconsegueixen amb l'acció.

1.3.1. ÀMBITS D'INTERVENCIÓ

- SOCIAL: Implica la intervenció per a les persones, contra la marginació i per la defensa dels drets humans bàsics (hospitals; presons; disminuïts físics, psíquics i sensorials; menors; malalties infeccioses i emergents com ara la sida, etc.).
- COMUNITARI: En benefici de la comunitat, relacionat amb el món local. L'àmbit d'actuació és el nostre propi poble, barri o ciutat. Ubiquem en aquest apartat els centres o espais de lleure, els casals d'avis, les festes majors populars i altres serveis i activitats que impliquen un benefici per a la comunitat.
- CULTURAL: Relacionat amb la cultura: teatre, cinema, dansa, música, escriptura, fotografia, etc.
- MEDIAMBIENTAL: Treball per la recuperació del medi ambient i la prevenció de la contaminació: neteja d'espais, lluita per la protecció d'espais, etc.
- COOPERACIÓ INTERNACIONAL: Intervenció en projectes adreçats a països en vies de desenvolupament o ajut directe en cas de catàstrofes naturals.

1.3.2. OBJECTIUS DE L'ACCIÓ

- CÍVICS: Promoure una societat més justa i participativa. Estimular la responsabilitat social.
- POLÍTICS: Facilitar l'assimilació per part dels ciutadans de les dificultats socials. Promoure la reflexió individual sobre el funcionament global.
- DES DEL PUNT DE VISTA DEL PROGRÉS: Veure el voluntariat com a motor de canvi, com una manera diferent de fer i d'intervenir.

2. L'ASSOCIACIÓ I EL VOLUNTARIAT

2.1. EL COMPROMÍS COL·LECTIU DES DE L'OPCIÓ INDIVIDUAL

LES ASSOCIACIONS: MARC GENÈRIC

Les entitats de voluntariat (associacions, fundacions, grups de voluntaris...), associacions, ONG, etc. neixen amb l'objectiu de donar resposta a una problemàtica específica dintre del marc de la nostra societat. Han d'estar constituïdes legalment i registrades (en el cas de Catalunya) al Registre d'Associacions.

Es regeixen pels seus estatuts (marc normatiu de les entitats) i de vegades hi ha reglaments de règim intern amb normes més específiques.

El funcionament de les organitzacions és totalment democràtic, ja que la seva base està formada per socis i és en les assemblees generals on s'acostumen a prendre les decisions importants, generalment a través de la votació. D'aquesta manera s'escullen també els equips de govern (la junta directiva).

Els equips de govern estan formats per equips de persones amb càrrecs voluntaris, és a dir, no remunerats, i generalment hi ha les figures següents:

- **President/a:** És el representant legal de l'entitat.
- **Vicepresident/a:** Assumeix les funcions del president/a quan aquest es troba absent.
- **Secretari/ària:** Emet certificats, gestiona els socis de l'entitat (altes i baixes) i elabora les actes de les assemblees i les reunions de la junta directiva.
- **Tresorer:** Gestiona la comptabilitat i la tresoreria de l'entitat, i fa les memòries econòmiques anuals.
- **Vocalies:** Pot haver-n'hi tantes com es cregui oportú; és convenient que hi hagi una vocalia de voluntaris, ja que representarà la veu d'aquest sector en l'equip de govern de l'entitat.

El fet de formar part d'una entitat (des de la posició que sigui: com a voluntari, membre de junta, soci, etc.) ens ofereix la possibilitat de garantir el nostre dret a participar activament en la nostra societat dintre d'un marc regulat i reconegut.

Hi ha un marc legal tant per a les entitats de voluntariat o associacions com per als mateixos voluntaris. En el cas de les associacions, la Llei 7/1997, de 18 de juny, d'associacions, en regula la creació, el funcionament, la dissolució, etc. En aquesta mateixa Llei es fa esment explícit de les associacions en què hi ha voluntaris, en referència als mecanismes de participació que en garanteixen els drets i els deures, i també del llibre del personal voluntari que han de portar. Segons el tipus d'activitat a què es dediqui l'associació, haurà de conèixer la normativa del sector que reguli específicament aquestes associacions (per exemple, associacions d'alumnes, de veïns, de protecció civil...).

El marc legal que enquadra l'activitat voluntària s'explica en l'apartat següent.

2.2. MARC LEGAL DEL VOLUNTARIAT

2.2.1. LA CARTA DEL VOLUNTARIAT: DRETS I DEURES

El I Congrés Català del Voluntariat, reunit a Barcelona el 29 d'octubre de 1995, inspirant-se, entre d'altres, en les recomanacions del Consell d'Europa i del Parlament Europeu sobre voluntariat, en la Carta Europea per als Voluntaris proposada per Volonteurope i en la Declaració Universal sobre el Voluntariat proclamada al Congrés Mundial per iniciativa de la IAVE, considera:

- Que el voluntariat és una manifestació solidària que es canalitza per mitjà d'entitats sense afany de lucre.
- Que tots els ciutadans tenen dret a organitzar-se i contribuir, d'acord amb les seves preferències i capacitats, a la tasca del voluntariat.
- Que el compromís d'actuació que suposa el voluntariat es fonamenta en una decisió lliure i personal motivada per principis de solidaritat i altruisme.
- Que el voluntariat contribueix a un desenvolupament social del nostre entorn i d'un món més just, solidari, equilibrat, pacífic i respectuós amb el medi, mitjançant la participació dels ciutadans en la vida de les societats.
- Que el voluntariat estimula la responsabilitat social dels ciutadans i contribueix a la resolució de les necessitats socials.
- Que el voluntariat fonamenta la seva acció en els principis d'associació i participació democràtica, respecte a la dignitat i igualtat i llibertat de la persona.

D'acord amb els aspectes esmentats, i per tal d'impulsar el creixement del fet voluntari i la seguretat jurídica, proposa que totes les persones voluntàries i les entitats on s'organitzen acomodin la seva actuació als drets i deures següents:

DRETS DEL VOLUNTARI

1. Obtenir informació de l'entitat on col·labora –sobre el funcionament, les finalitats i les activitats–, suport en el desenvolupament de l'acció voluntària i mitjans per poder-la exercitar convenientment.
2. Rebre la formació necessària per al desenvolupament de l'activitat.
3. Ser tractat sense cap tipus de discriminació i amb tot el respecte a la seva condició i creences.
4. Gaudir d'acreditació suficient com a voluntari davant de tercers i obtenir certificació de la seva participació en els programes.
5. Participar activament en l'elaboració, la planificació, l'execució i l'avaluació dels programes i les activitats en què col·labori, amb el reconeixement social de la seva activitat.
6. Estar cobert pels riscos derivats de l'activitat que duu a terme com a voluntari i pels danys que, involuntàriament, podria causar a tercers per raó de la seva activitat.

7. Rescabalar-se, si ho vol, de les despeses que li pugui ocasionar l'activitat voluntària.
8. Acordar lliurement les condicions de la seva acció voluntària i el compromís de les tasques definides conjuntament, el temps i l'horari que hi podrà esmerçar i les responsabilitats acceptades per cadascú.

DEURES DEL VOLUNTARI

1. Cooperar en la consecució dels objectius del programa on participi per al compliment dels compromisos adquirits dins de l'organització.
2. Realitzar l'activitat a què s'ha compromès amb responsabilitat, bona fe i gratuïtat, donant suport de manera activa a la seva entitat i respectant les normes internes de funcionament.
3. Observar les mesures de seguretat i higiene reglamentades i es que siguin adoptades per l'entitat.
4. Rebutjar qualsevol contraprestació econòmica o material que li pugui ser oferta pel beneficiari o per tercers en virtut de la seva actuació.
5. Mantenir la confidencialitat, sense perjudici dels drets de la persona, de les informacions rebudes i conegudes en el desenvolupament de la seva activitat, tant respecte als beneficiaris com a l'entitat.
6. En cas de renúncia, notificar-la amb antelació o continuar l'activitat fins que es puguin adoptar les mesures necessàries per evitar perjudicis greus al servei.

La Carta del Voluntariat ha estat reconeguda i adoptada pel Parlament de Catalunya en la seva Resolució 98/V, de 29 maig de 1996.

2.2.2. EL DOCUMENT DE COMPROMÍS

És un document intern de l'associació que regula la tasca que cada voluntari desenvolupa en l'entitat. El document ha de ser signat pel voluntari i pel responsable de voluntariat. Al document han de constar les dades següents:

1. Nom i cognoms del voluntari.
2. Horari i temps que hi dedicarà.
3. Tasca concreta que desenvoluparà.
4. Duració de la tasca/activitat.
5. Sistemes d'avaluació i seguiment.
6. Data i signatura (del voluntari i del responsable de voluntariat).

A continuació es reproduïx un model de full de compromís:

MODEL DE FULL DE COMPROMÍS (Referit a entitats de voluntariat social)

Reunits

A (ciutat), (data)

_____, major d'edat, amb DNI núm. _____, com a (esmentar el càrrec: president, administrador...) _____ i en representació de l'entitat (associació, fundació, altres) sense afany de lucre _____, domiciliada a _____, carrer _____, i registrada amb el núm. _____ en el registre corresponent (d'associacions, de fundacions).

_____, major d'edat (si fos menor d'edat o estigués sotmès a tutela, han de figurar també els pares o tutor i el seu consentiment), amb DNI núm. _____, i domiciliat a _____.

Amb aquest document, i d'acord amb el que s'expressa a la Carta del Voluntariat de Catalunya, reconeguda i adoptada pel Parlament de Catalunya en la seva Resolució 98/V, de 29 de maig de 1996, a l'article 1.3.d de l'Estatut dels treballadors vigent, i al que disposa (disposicions específiques) _____ * (en aquest cas seria: *l'article 17.2 de la Llei 26/1985, de serveis socials de Catalunya*).

COMPROMÍS DE VOLUNTARIAT

I. (Nom del voluntari) _____ s'ofereix a dur a terme, dins el marc i en favor de l'entitat sense afany de lucre (nom de l'entitat) _____, que l'accepta, una prestació voluntària, lliure i altruista de **serveis cívics i/o socials*, sense cap mena de contraprestació econòmica, en benefici de tercers i per a la millora de la seva qualitat de vida, sense que aquesta actuació pugui perjudicar les obligacions principals o privades del voluntari.

La prestació esmentada s'ha d'executar en el període comprès de _____ a _____, i es dedicarà exclusivament a les tasques següents:

- a. (especificació suficient o prou exacta, amb l'expressió al final de totes que «no substitueixen els llocs de treball estables per a la prestació de serveis»).
- b. ...
- c. ...
- d. ...

II. DRETS DE LA PERSONA VOLUNTÀRIA

1. Conèixer els drets que es desprenguin dels estatuts i els reglaments de la institució.
2. Respectar el compromís adquirit per l'entitat.
3. Poder acreditar suficientment la capacitació davant de tercers, de l'entitat i dels beneficiaris.
4. Seguir un procés de formació permanent necessari per mantenir la qualitat dels serveis.
5. Gaudir d'una assegurança contra qualsevol risc que pugui representar la prestació voluntària de la seva activitat, tant a la seva persona com a tercers.

6. Ser compensat per les despeses que suposi la prestació de serveis voluntaris.
7. Protestar i ser escoltat.
8. Participar en la presa de decisions que l'afectin per efectuar l'acció voluntària.
9. Gaudir d'un tracte igual que la resta de voluntaris i de professionals remunerats de l'entitat.

III. DEURES DE LA PERSONA VOLUNTÀRIA

1. Complir el compromís adquirit.
2. Rebutjar qualsevol contraprestació material que pugui rebre per part del beneficiari o d'altres persones.
3. Mantenir la confidencialitat de les informacions que pugui obtenir del beneficiari o d'altres persones.
4. Informar l'entitat, el seu cap, etc. sobre qualsevol incidència que es produeixi.

IV. FINALITZACIÓ DEL COMPROMÍS

El compromís de voluntariat finalitza:

- a. Per l'acabament del termini concertat.
- b. Per incompliment manifest dels deures de qualsevol de les parts.
- c. Per impossibilitat de compliment de la tasca o de les tasques ofertes.
- d. Per extinció de l'entitat.

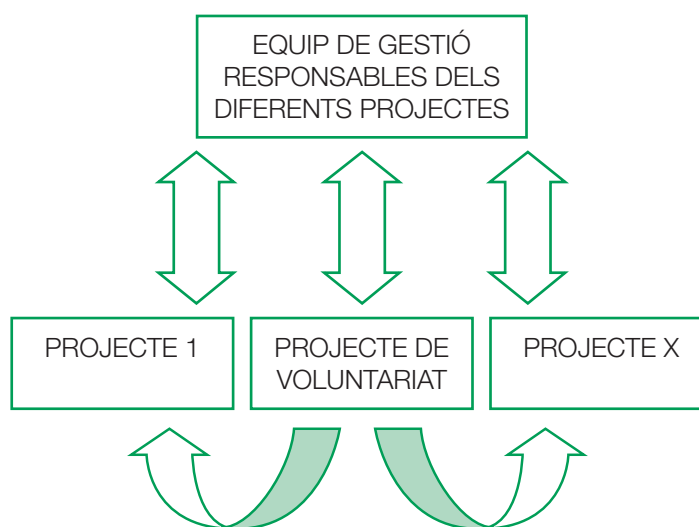
Signatures de la persona que representa l'entitat i de la persona voluntària.

3. ORGANITZACIÓ DE LES ENTITATS DE VOLUNTARIAT

3.1. L'ORGANITZACIÓ DEL VOLUNTARIAT A L'ENTITAT

L'organització del voluntariat dintre de l'associació s'hauria de plantejar com un projecte específic amb un professional o responsable de referència.

El projecte de voluntariat és el que dota de recursos humans la resta de projectes o programes que desenvolupa l'associació:

Les funcions bàsiques que hauria d'exercir el responsable de voluntariat són les següents:

- Promoció i captació de voluntaris.
- Acollida de voluntaris.
- Donar a conèixer l'entitat, les activitats que s'hi desenvolupen i els diferents projectes.
- Recomanació i pacte sobre la tasca que desenvoluparà el voluntari. Signatura de compromís.
- Seguiment i suport de la tasca quotidiana.
- Supervisió de voluntaris.
- Avaluació del projecte de voluntariat.
- Promoció de la informació relacionada amb el voluntariat i de la formació dels voluntaris de l'entitat.

3.2. LA TASCA DELS PROFESSIONALS I DELS VOLUNTARIS A L'ENTITAT

Les contractacions de professionals i tècnics en les entitats de voluntariat s'han incrementat en els darrers anys. Aquest fet ha permès dotar les organitzacions d'una forma de funcionament més ben definida, en què cadascuna de les persones que hi estan vinculades, sigui des del lloc que sigui, té assignada una tasca específica.

En nombroses ocasions, s'ha viscut negativament l'entrada de professionals dintre del marc associatiu, ja que una de les primeres tasques que ha calgut és la de marcar-ne els límits. Fins on pot o ha d'arribar un voluntari? Què pot fer i què no?

De vegades, quan fem una tasca d'intervenció com a voluntaris per a les persones, ens és molt difícil (o, fins i tot, no hi donem importància) de posar límits a la nostra intervenció. Però fer-ho és essencial, ja que és l'única eina que ens permetrà prevenir la síndrome del voluntari cremat o del *burn out*. En algunes ocasions, el sol fet de voler ajudar les altres persones i les situacions que se'ns plantegen ens fa actuar més com a facilitadors de recursos (del tipus que sigui) que com a persones que ofereixen suport i escolta, ens sentim més útils, per exemple, solucionant una necessitat tangible (com ara comprar un paquet de tabac a un intern ingressat en un centre penitenciari) que no pas dient *no* a la persona que es troba en una situació de desavantatge social o discriminació.

És per aquest motiu que l'entitat, a través dels seus professionals, ha de transmetre a tot el seu equip humà quins són els seus valors, l'ideari, com es treballa (sota quines directrius), qui les marca, com vénen donades. La comunicació entre voluntari i professional és bàsica per facilitar aquest procés, ja que és el voluntari, mitjançant la seva tasca, qui observa més directament les necessitats i les dificultats del desenvolupament quotidià de la seva funció.

Els professionals i els voluntaris formen part d'un mateix equip, i tan important és la tasca que els uns duen a terme com la que fan els altres.

3.3. EINES CLAU PER A LA PERSONA VOLUNTÀRIA: FORMACIÓ, SUPERVISIÓ I AVALUACIÓ

La formació, la supervisió i l'avaluació conjunta amb els voluntaris de l'entitat aconsegueix diferents objectius, tant en benefici del voluntari com de l'entitat i del conjunt de persones o sector específic a què es dedica l'associació:

VOLUNTARI: Fa que mantingui i incrementi la seva motivació per la participació. Promou un major desenvolupament personal i genera consciència crítica, tant des del funcionament de l'entitat com en la societat.

ASSOCIACIÓ: Millora la comunicació entre les diferents persones que hi estan implicades (voluntaris, professionals, equip directiu, usuaris, socis, etc.). S'adquireixen nous hàbits de participació a través de trobades formals o informals. I, per acabar, genera un augment del sentiment de pertinença i del sentit d'associació.

SECTOR ATÈS: Major coneixement de la realitat social que l'envolta. Potencia una acció molt més eficaç.

3.3.1. FORMACIÓ

És l'aptitud (adquisició de coneixements i habilitats) per realitzar un treball de qualitat i fer més eficaç l'acció social.

Dret/deure del/de la voluntari/ària, amb la finalitat d'educar-lo i capacitar-lo per al desenvolupament d'una tasca.

És beneficiós per al voluntari/ària, l'organització i l'usuari o destinatari.

El pla de formació de voluntariat de l'entitat recull tot el procés formatiu que han de dur a terme els voluntaris en un període de temps determinat. Ha de recollir formació tant de conceptes com d'actituds i valors, i estar en consonància amb les finalitats de l'entitat, amb les necessitats formatives detectades pels voluntaris i amb els recursos de què es disposa.

L'entitat té com a obligació oferir una formació bàsica sobre el significat que té ser voluntari (Curs d'iniciació al voluntariat), o bé facilitar al voluntari l'accés a aquest curs de manera gratuïta.

D'altra banda, l'entitat de voluntariat hauria de poder facilitar també un accés a una formació més específica sobre l'àmbit concret d'intervenció i/o les característiques o circumstàncies dels col·lectius de persones ateses, amb la finalitat que, d'una banda, el voluntari adquireixi nous coneixements sobre (segurament) una realitat diferent, i de l'altra, que obtingui eines que l'ajudaran/facilitaran a desenvolupar la seva tasca concreta.

3.3.2. SUPERVISIÓ

Les entitats de voluntariat haurien de garantir una supervisió regular de les tasques que desenvolupen els voluntaris, en primer lloc perquè cada vegada hi ha més tasques que es duen a terme des de fora de l'entitat (acompanyaments domiciliaris, hospitalaris, intervencions en el medi penitenciari, etc).

En segon lloc, la supervisió permet no només tractar conjuntament amb la resta de voluntaris les situacions que en un moment donat ens han pogut generar una certa angoixa o inseguretats, sinó establir un vincle real entre tot l'equip de voluntaris i l'entitat, potenciant així el sentiment de pertinença.

Per acabar, la supervisió també facilita la reflexió quotidiana sobre el tipus d'accions que desenvolupem, així com la revisió d'implicacions i límits.

3.3.3. AVALUACIÓ

És important poder realitzar una reflexió conjunta sobre el que hem aconseguit amb la nostra intervenció: de vegades el dia a dia no ens dóna la possibilitat d'observar canvis o millores. D'altra banda, quan treballem amb persones amb un alt grau de vulnerabilitat, ens queda la sensació que és molt més el benefici personal que en traiem nosaltres mateixos com a voluntaris que no la repercussió que té la nostra acció sobre la persona. El fet d'avaluar porta implícita la possibilitat de créixer, de veure què ha funcionat i què no, i què podem millorar.

4. EL VOLUNTARIAT PENITENCIARI

4.1. EL VOLUNTARIAT SOCIAL: PENDENT DE LES PERSONES

Hem començat parlant de voluntariat de manera genèrica i donant una definició conjunta que engloba tots els àmbits de participació del voluntariat: social, comunitari, cultural, mediambiental i de cooperació internacional.

En aquest punt, parlarem més concretament del voluntariat social i, com a àmbit específic de participació, del voluntariat penitenciar.

Podríem definir el voluntariat social de la manera següent:

Conjunt de persones que efectuen una prestació voluntària i lliure de serveis socials, sense contraprestació econòmica, dins del marc d'una organització estable i democràtica, que comporti un compromís d'actuació a favor de la societat i de la persona.

També és possible aquesta segona definició, molt més específica:

Conjunt de persones vinculades a una associació que treballen amb les persones i per a les persones, amb l'objectiu de millorar la seva qualitat de vida.

En el voluntariat social, els **destinatari**s són persones o col·lectius que de manera temporal o permanent presenten necessitats que en dificulten la integració plena i el desenvolupament en l'entorn social. Fa referència, bàsicament, a intervencions de tipus assistencial, preventiu, terapèutic i de suport. És l'àmbit on es fa més identificable la solidaritat, ja que s'actua directament sobre col·lectius humans amb fortes carències i en els quals cada actuació representa un avenç important. No obstant això, també és cert que aquest tipus d'actuacions demanen un **perfil de voluntari** més acurat: amb capacitat de lliurament, de compromís, de donar-se i, sobretot, de saber escoltar, atendre i superar les angoixes pròpies i les derivades d'un servei prop de persones i col·lectius amb situacions sovint punyents i degradants.

Dins d'aquest àmbit, i fruit de la realitat de les persones que s'atenen, hi ha tres sub-àmbits importants d'actuació que han adquirit nom propi a partir del marc institucional en el qual es desenvolupa l'actuació del voluntariat: **voluntariat penitenciar** –que recull les intervencions de voluntariat que es fan dins i fora dels centres penitenciaris, però amb relació a la situació penal de l'usuari–, **voluntariat hospitalari** –que recull les intervencions de voluntariat que es fan bàsicament dins del centre hospitalari i també les que, fora d'aquest àmbit, estan relacionades amb una diagnòsi mèdica, com ara l'atenció domiciliària a malalts de llarga durada– i **voluntariat sociosanitari** –que recull les intervencions de voluntariat que es fan bàsicament dins de centres i serveis sociosanitaris, com ara serveis d'atenció a persones grans malaltes, en centres i serveis d'atenció i d'assistència ambulatoria i residencial de drogodependents i malalts mentals, en centres i residències geriàtriques, etc.

En aquests tres casos, respecte a allò que és pròpiament la intervenció dins del centre o la institució, l'actuació del voluntari i de l'entitat s'emmarca de manera peculiar. L'existència d'una institució amb normativa pròpia i característiques estructurals concretes fa que, tant l'entitat com el voluntariat, vegin més acotades o definides tasques, perfils i competències com a conseqüència directa d'aquest emmarcament.

Les entitats incloses en aquest àmbit treballen amb col·lectius com ara els següents:

Persones amb toxicomania: accions preventives; suport al tractament; informació, orientació i suport al toxicòman i a la família; teràpia ocupacional als pacients ingressats en la unitat de deshabitació; creació de recursos per a la reinserció social i laboral (centres de dia, activitats formatives i de lleure, tallers, cooperatives...).

Persones i col·lectius en situació de risc social: on es consideren, a banda de les qüestions del voluntariat penitenciari, totes les accions d'informació i suport a l'afectat i a la família, intervencions socioeducatives amb infants, joves i adults en situació de risc social (tallers, reforç escolar, activitats lúdiques i esportives, formació ocupacional...), etc.

Gent gran: és el cas de persones grans que viuen soles, sense família, mancades d'autonomia o interns en residències, i amb pocs recursos econòmics. Accions d'acompanyament, servei d'escriptura i lectura, de cuina, de vetlla per la salut, desplaçaments per tràmits i gestions al carrer o visites mèdiques, recollida de receptes, acompanyament en activitats lúdiques i recreatives, acompanyament a la mort...

Persones malaltes temporals, de llarga durada o terminals: intervencions en el domicili propi o en l'àmbit hospitalari. Accions d'acompanyament, informació, assessorament i suport a l'afectat i a la família, trasllats per atenció mèdica, en substitució dels familiars (donar-los el menjar), animació hospitalària (ludoteca, biblioteca, esport...), servei d'escriptura de cartes i lectures a pacients que ho necessitin, col·laboració en els tallers de laborteràpia de psiquiatria, acompanyament a la mort...

Persones nouvingudes i refugiades: accions encaminades a atendre en diverses disciplines (jurídica, assistència social, integració cultural i social) les persones que provenen d'altres països i cultures i que es troben en situacions precàries. Les accions més freqüents són l'acolliment temporal en habitatge, el suport a l'adquisició de la competència lingüística bàsica, l'alfabetització, les accions de coneixement sobre els costums i els hàbits del nostre entorn, etc.

Persones en situació de pobresa i marginació: accions assistencials, de promoció i preventives per a famílies indigents, desestructurades. Atenció en l'àmbit de carrer (transeüntisme), assessorament jurídic, intervencions socioeducatives (tallers, centres oberts...), lliurament de lots d'aliments i roba, accions encaminades a crear hàbits de treball i a capacitar les persones beneficiàries per accedir a un treball normalitzat...

Persones amb discapacitat física, sensorial i psíquica: accions d'informació i assessorament, activitats culturals, lúdiques, esportives i educatives, acompanya-

ment i transport, activitats de formació ocupacional, i totes les necessàries per facilitar la integració, el desenvolupament i l'acceptació social d'aquest col·lectiu.

Col·lectius en situació de vulnerabilitat: accions encaminades a donar suport a les persones que han sofert algun tipus de vulneració dels seus drets fonamentals més bàsics. S'atenen normalment mares soles amb infants, persones agredides sexualment, etc. Les actuacions van des de l'assessorament jurídic, psicològic i assistencial fins al suport emocional, les activitats diverses, el servei d'allotjament per motius de trencament familiar, la promoció cultural i professional, els cursos de formació...

Les tasques que fan els voluntaris es poden incloure dins de tres grans tipus d'intervenció: unes estarien incloses en un grup on la **relació interpersonal** entre el voluntari i el beneficiari és l'aspecte central i primordial de la intervenció, més enllà de l'activitat concreta que es pugui dur a terme; unes altres estarien dins d'una **relació educativa/formativa**, on hi ha un mitjà que mediatitza la relació entre el voluntari i el beneficiari; i el darrer grup seria aquell en què hi ha una **relació directa** sobre alguna cosa, que no és una persona, sinó el medi (natural, patrimonial...) o la pròpia organització o la seva naturalesa (en els casos on l'activitat s'adreça a la gestió de l'entitat). Dins de les dues primeres, hi hauria les tasques que desenvolupen els voluntaris que fan voluntariat social.

4.2. EL VOLUNTARIAT PENITENCIARI

Emmarcarem el voluntariat penitenciari en l'àmbit del voluntariat social amb una especificitat concreta relacionada amb l'àmbit d'intervenció, que és treballar en un marc institucional molt singular: la presó.

Els voluntaris que intervenen en aquest àmbit estan subjectes a una doble vinculació institucional: d'una banda, l'organització de voluntariat o l'associació, que continuarà sent el seu marc de referència, i de l'altra, el centre penitenciari en què desenvolupen la seva tasca.

Cal tenir en compte el marc normatiu específic dels centres penitenciaris i el seu funcionament a l'hora de dur a terme qualsevol tasca. D'altra banda, ens ha de quedar clar que nosaltres, com a voluntaris, depenem de la nostra entitat i no del centre penitenciari, amb la qual cosa, qualsevol conflicte, dubte, dificultat, etc. a l'hora de desenvolupar una activitat específica s'hauria de posar en coneixement del responsable de voluntariat de l'entitat a què estem vinculats.

HABILITATS BÀSIQUES PER A L'EXERCICI DEL VOLUNTARIAT

Continguts

1. Objectius del mòdul

2. Introducció

3. Elements bàsics de la comunicació

- 3.1. La comunicació
 - 3.1.1. Definició
 - 3.1.2. Nivells de comunicació
 - 3.1.3. Pilars de la comunicació
 - 3.1.4. Comunicació verbal i no verbal
 - 3.1.5. Factors que bloquegen la comunicació
- 3.2. L'escolta activa
 - 3.2.1. Definició
 - 3.2.2. Elements bàsics per escoltar activament
 - 3.2.3. Elements intrapersonals que poden bloquejar l'escolta
 - 3.2.4. El llenguatge dels sentiments
- 3.3. L'assertivitat
 - 3.3.1. Conducta assertiva
 - 3.3.2. Conductes no assertives
 - Conducta passiva
 - Conducta agressiva

4. El maneig de les emocions

- 4.1. Conceptes relacionats amb la dimensió afectiva
 - 4.1.1. Afectivitat
 - L'humor
 - Les emocions
 - Els sentiments
 - Les passions
- 4.2. La persona com a ésser integral
- 4.3. Origen i funcionament del procés emocional
- 4.4. Distorsions emocionals
- 4.5. Estratègies per canalitzar les emocions pròpies i empatitzar amb els sentiments dels altres

Annex 1: Habilitats cognitives bàsiques d'Spivack i Shure

Annex 2: Els sis estadis de desenvolupament moral de Piaget-Kohlberg

Annex 3: Principals idees irracionals

Bibliografia

1. OBJECTIUS DEL MÒDUL

- Aprendre a relacionar-nos de manera efectiva, respectuosa i justa mitjançant diferents habilitats socials.
- Millorar les habilitats comunicatives per tal d'expressar-nos, comprendre i respondre correctament a les manifestacions dels altres.
- Adquirir estratègies que facilitin l'escolta activa per a la millora de les relacions interpersonals.
- Prendre consciència del procés emocional propi i de la necessitat de conèixer, reconèixer, acceptar, expressar, controlar i reconduir les emocions pròpies.
- Connectar amb les emocions pròpies per poder captar l'estat emocional de les persones amb què interactuem.
- Percebre que l'estat emocional propi és modificable segons si en som conscients o no i reconèixer com pot arribar a afectar les manifestacions conductuals, els pensaments i el nivell comunicatiu propis.

2. INTRODUCCIÓ

Per tal de poder desenvolupar les habilitats socials bàsiques, partirem d'un concepte integral de persona. L'ésser humà ha de ser entès com un ésser únic, global, indivisible, format per la unitat cos-ment-emoció, tres aspectes inseparables que han d'estar en conjunció per tal que hi hagi equilibri. Cal tenir en compte quatre dimensions de la persona que poden incidir d'una manera especial en la seva conducta.

1. La dimensió cognitiva. Fa referència al desenvolupament de les habilitats cognitives necessàries per a una adequada relació amb els altres. Està relacionada amb les intel·ligències intrapersonal i interpersonal de Howard Gardner. Fa referència al desenvolupament de les habilitats que ens permeten plantejar problemes, cercar alternatives, preveure conseqüències, escollir la millor solució... Arribar a aconseguir tot això comporta emprar els cinc pensaments presentats per Spivack i Shure⁶, que possibiliten l'adquisició d'un pensament creatiu, crític i flexible. També hem de tenir present que el desenvolupament d'aquestes habilitats cognitives permet la detecció dels pensaments distorsionats, les idees irracionals i els prejudicis.
2. La dimensió moral. Fa referència als valors que hi ha darrere d'allò que faig i/o defenso, al fet de prendre una decisió i no una altra. Permet desenvolupar el pensament moral⁷, actuar de manera ètica i honesta envers a mi mateix i a l'altre. Ajuda a discernir davant diverses opcions, ser responsable de les accions i decisions pròpies d'una manera justa. Aquesta dimensió comprèn, a més de l'aplicació dels cinc pensaments, l'equilibri emocional per actuar conseqüentment.

6. Annex 1. Els cinc pensaments cognitius necessaris per a relacionar-nos segons Spivack i Shure

7. Annex 2. Els sis estadis de desenvolupament moral de Piaget-Kohlberg.

3. La dimensió social. Comprèn el desenvolupament de les habilitats socials: la comunicació, l'escolta activa, l'assertivitat, la resolució de conflictes i la mediació, entre d'altres.
4. La dimensió emocional. Suposa el reconeixement, l'acceptació, l'expressió i la regulació de les emocions pròpies i de les dels altres. L'emoció és allò que em posa en acció, m'impulsa o em detura i deixa la seva empremta corporal.

En aquest mòdul desenvoluparem l'àmbit de les habilitats socials i el maneig de les emocions des de la visió de la competència social, entesa com «la capacitat de relacionar-se assertivament», que inclou les quatre dimensions abans esmentades. Requereix un desenvolupament suficient de les intel·ligències intrapersonal i interpersonal, i una maduresa moral suficient, a més d'uns hàbits d'interrelació i control emocional adequats a les circumstàncies.

L'ésser humà és social, i la comunicació interpersonal és quelcom essencial. La vida està condicionada per les interrelacions socials, i en funció de si són bones o dolentes, la persona disposarà de qualitat de vida. La conducta socialment hàbil és aquella que permet l'expressió directa de sentiments, actituds, desitjos o drets propis. L'expressió d'això es dona d'una forma adequada a la situació, a més de respectar aquestes mateixes conductes en els altres.

L'entrenament de les habilitats socials sorgí com una tècnica per a fomentar els recursos de l'individu que es necessiten per afrontar dificultats.

Com a voluntaris, no podem desenvolupar un bon acompanyament si no prenem consciència de com vivim integradament aquestes quatre dimensions.

3. ELEMENTS BÀSICS DE LA COMUNICACIÓ

Comunicar i invitar exigeix una seguretat personal i una dosi de generositat que estan a l'abast de pocs. La temptació de portar els altres cap al nostre territori és enorme. Insistim, punxem, pressionem, sense adonar-nos que cada paraula de més ens allunya un poc més de les persones.

FERRAN RAMÓN-CORTÉS

3.1. LA COMUNICACIÓ

3.1.1. DEFINICIÓ

Les habilitats socials, segons Caballo (1986), són «el conjunt de conductes emeses per un individu en un context interpersonal que expressen els sentiments, les actituds, els desigs, les opinions o els drets d'aquest individu, d'una manera adequada a la situació, respectant aquestes conductes en els altres, i que generalment resolen els problemes immediats que pot provocar la situació, mentre es minimitza la probabilitat de problemes futurs».

Caballo (1987) i Alberti, plantegen que l'habilitat social:

- És una característica de la conducta humana i, per tant, es pot canviar.

- És una característica específica de la persona i de la situació, no és universal.
- S'ha d'analitzar en el context cultural de l'individu.
- Està basada en la capacitat de l'ésser humà d'escollir lliurement.

Hi ha moltes habilitats socials. En aquest mòdul ens centrarem en tres:

- Comunicació.
- Escolta activa.
- Assertivitat.

Cencillo (1988), pel que fa a la comunicació, afirma:

«Comunicar-se és participar i fer participar l'oïdor en els estats mentals i emocionals [...] Hom diu que aquells que comuniquen han de participar d'un codi comú i que el missatge és codificat per l'emissor i descodificat pel receptor [...] Però es transmeten i hi participen molts altres continguts, en funció dels graus de profunditat i d'intensitat de la comunicació: estats d'ànim, afectes, enfocaments i, fins i tot, identitat i continguts inconscients.»

3.1.2. NIVELLS DE COMUNICACIÓ

Hi ha diferents nivells de comunicació, segons la intensitat de les relacions interpersonals. Maite Melendo (1992) en distingeix set:

Primer: Els diàlegs quotidians on no es diu res d'un mateix.

Segon: És la comunicació que versa d'una altra persona.

Tercer: Comuniquem part de les nostres idees i opinions.

Quart: Comuniquem part de la nostra història.

Cinquè: Comuniquem alguns dels nostres sentiments.

Sisè: És mostrar-se i donar-se íntegrament.

Setè: La confidenciabilitat.

3.1.3. PILARS DE LA COMUNICACIÓ

La comunicació es fonamenta en tres pilars:

- **Autoconeixement:** Coneixement propi, ser conscient de qui sóc a tots els nivells.
- **Autoacceptació:** Acceptació del que sóc, de com sóc i de les circumstàncies que m'envolten.
- **Autoexpressió:** Capacitat de descriure com em sento jo davant del comportament de l'altre.

3.1.4. COMUNICACIÓ VERBAL I NO VERBAL

La comunicació és el resultat de la complementarietat de missatges verbals i no verbals.

a) Comunicació no verbal

Comunicar-se no verbalment és inevitable. La majoria de les vegades rebem impressions i fem judicis de les persones quan les coneixem.

Components no verbals

- **La mirada:** Quasi bé totes les interaccions dels éssers humans depenen de les mirades recíproques. Els significats i les funcions de la mirada són variats:
 - Actituds.
 - Expressió d'emocions.
 - Acompanyament de la paraula.
- **Expressió de la cara:** Sembla que la cara és el principal sistema de senyals per expressar les emocions.
- **El somriure:** Pot ser una defensa o un gest de pacificació.
- **Postura del cos:** La posició del cos reflecteix actituds i sentiments d'un mateix i en relació amb els altres.
- **Els gests:** Constitueixen un segon canal de comunicació. Han de ser adients a la paraula dita. Les mans, el cap i els peus són els principals emissors de gests.
- **La distància, la proximitat i el contacte físic.** El grau de proximitat expressa clarament la naturalesa de cada interacció i varia segons el context social i cultural.
- **L'aparença personal.** Té efecte sobre els altres i també sobre un mateix.

b) Comunicació verbal (diàleg)

Les paraules expressen conceptes i idees, però molt sovint el llenguatge parlat va acompanyat d'una gran càrrega afectiva. Inclou:

Components paralingüístics

- **Volum de la veu.** Fa que es passi d'una impressió negativa a una altra de positiva.
- **Entonació.** És l'expressivitat de la persona.
- **Timbre.** En funció de com sigui, ens serà més o menys agradable.
- **Fluïdesa.** Facilitat de paraula.
- **Velocitat.** Facilita o dificulta la comprensió del missatge.
- **Claredat.** Articulació de les paraules.
- **Temps de parlar.** Parlar el temps adequat.

Components verbals

- **Contingut.**
- **Humor.**
- **Atenció personal.** És l'interès mostrat per l'altre.
- **Preguntes.** Fer-ne suficients per captar el missatge.
- **Respostes a preguntes.** Adients i amb la durada correcta.

3.1.5. FACTORS QUE BLOQUEGEN LA COMUNICACIÓ

- **Estereotips:** S'atribueixen a la persona totes les característiques que es pressuposen al grup al qual pertany.
- **Efecte «halo»:** La persona es deixa portar per una qualitat positiva o negativa de l'altra persona i a través d'aquesta jutja totes les altres característiques, sota la influència de la primera qualitat.
- **Projecció:** Atribuir a altres persones característiques pròpies.
- **Tendència a avaluar:** Aprovar o desaprovar, és a dir, jutjar el que diu l'interlocutor.
- **Actituds:** Les actituds influeixen en la comunicació en tres nivells: actitud vers un mateix, vers el missatge i vers el receptor.
- **Manca de retroalimentació:** La retroalimentació es refereix a la informació que el receptor transmet a l'emissor sobre com està rebent el missatge.

3.2. L'ESCOLTA ACTIVA

3.2.1. DEFINICIÓ

Escoltar és un procés actiu. Consisteix a rebre, entendre, recordar, avaluar i respondre les comunicacions d'altres persones.

Desenvolupar l'escolta activa és intentar anar més enllà del fet de sentir, es tracta de tenir la voluntat ferma de comprendre l'altre i de fer-li arribar aquesta voluntat, tant des del punt de vista verbal com no verbal.

La destresa d'escoltar inclou: atenció, seguiment i resposta.

- **Atenció:** Prestar atenció és fer-nos sensibles a les pistes que es dibuixen en els altres, en el nostre entorn i dins nostre, per tal de poder ser conscients de les possibles transferències.
- **Seguiment:** Significa romandre amb l'altre, braç a braç. Suposa una invitació a la confiança, a parlar. Ens condueix al món interior de l'altre.
- **Respondre:** Una resposta adequada i comprensiva augmenta la confiança i promou vincles interpersonals de llarga durada.

En les relacions interpersonals no hi ha res més potenciador que el sentiment de ser escoltat i l'experiència de ser acollit incondicionalment.

Carlos Alemany (1998) afirma que:

«Les necessitats, els desitjos, les motivacions, les percepcions i les experiències passades dels individus són allò que determinarà la primacia de l'atenció i que assenyalarà quins estímuls, de tots els que es reben, focalitzen més l'atenció, i, en aquest sentit, aquests són els més escoltats.»

3.2.2. ELEMENTS BÀSICS PER ESCOLTAR ACTIVAMENT

- **Disposició actitudinal:** Pensar només en l'interlocutor. Suposa una actitud de recerca d'informació.
- **Observació de l'interlocutor:** Identificar el contingut de les seves expressions verbals i dels seus sentiments.
- **Amb els gests i amb el cos:** Adoptar una postura activa, mantenir el contacte visual, utilitzar el volum i el to de veu adients.
- **Amb paraules:** Parafrasejar o utilitzar expressions de resum.
- **Mentre escoltem, hem d'evitar:** Interrompre qui parla, judicar, oferir ajuda o solucions prematures, rebutjar el que l'altra persona està sentint, contraargumentar.

3.2.3. ELEMENTS INTRAPERSONALS QUE PODEN BLOQUEJAR L'ESCOLTA

- **Nivell físic:** El cansament i la son poden dificultar l'escolta. Les interrupcions externes, com ara el telèfon, també poden obstaculitzar l'atenció.
- **Nivell emocional:** Escoltar amb tota la persona suposa també que escoltem amb els nostres sentiments. Hi ha moments en què la comunicació de l'altre ens afecta, llavors hem de prendre distància per poder escoltar realment la persona. Per tot això, hem d'aprendre a rastrejar els missatges corporals i a conèixer quins són els sentiments que ens condicionen.
- **Nivell cognitiu:** Possiblement és l'àrea que pot dificultar més el procés d'escolta. Els nostres pensaments, preocupacions, prejudicis, dubtes, etc. hi estan influint.

3.2.4. EL LLENGUATGE DELS SENTIMENTS

El llenguatge del sentiment permet a l'altre sentir-se comprès quan li fem arribar els sentiments que captem del seu missatge.

Com podem aconseguir escoltar activament? Com podem fer que l'altre se senti comprès? Senzillament, responent-li amb els sentiments que captem del seu missatge, d'allò que ens diu. Hi ha uns passos clau:

1. Escoltar reflexivament (paraules, gests, to, mirada...).
2. Parar-se abans de contestar i preguntar-se «què està sentint aquesta persona per expressar-se d'aquesta manera? Quin sentiment hi ha darrere del que diu?» I cercar interiorment una paraula que reflecteixi el sentiment o l'emoció que l'altre ha manifestat (mirall) i introduir aquesta paraula en una frase, resposta oberta, que no sigui tallant.
3. Expressar la resposta de tal manera que l'altre se senti comprès i acceptat.

3.3. L'ASSERTIVITAT

3.3.1. CONDUCTA ASSERTIVA

Suposa disposar de l'habilitat de transmetre i rebre els sentiments, les creences i les opinions pròpies o dels altres d'una manera honesta, oportuna i respectuosa. El seu objectiu és assolir una comunicació tan satisfactòria com sigui possible.

Per tant, no és guanyar l'altre, sinó triomfar en el respecte mutu. No importa que, de vegades, no s'aconsegueixi un resultat pràctic o personalment beneficiós ni que, fins i tot, calgui cedir. Implica no doblegar-se davant qualsevol intent de violació del respecte propi i comprometre's a respectar els altres i les seves accions.

Components bàsics:

- Respectar-se un mateix.
- Respectar els altres.
- Ser directe, honest i oportú.
- Autocontrolar-se emocionalment.
- Saber escoltar i dir.
- Ser positiu.
- Utilitzar adequadament l'expressió no verbal.

3.3.2. CONDUCTES NO ASSERTIVES

• Conducta passiva

És l'expressió dèbil, amb poca força, dels sentiments, les creences i les opinions pròpies davant certes situacions que, per no respondre d'una manera adequada, permet que es violin els drets propis o els dels altres.

Les causes d'aquesta conducta poden ser: la manca de control emocional, l'ansietat, el sentiment de poca vàlua, la falta d'habilitat per ignorar els drets propis o el deteriorament de l'autoestima.

• Conducta agressiva

És la imposició als altres de les creences, les opinions i els sentiments propis, com si fossin els únics valuosos, atacant i sense respectar els altres. Pressuposa que l'altre sempre té la culpa d'allò que no va bé.

Hi ha diferents causes per actuar agressivament. Entre d'altres, podrien ser la manca de control emocional, un excés d'irritació, no reconèixer ni respectar els drets dels altres, la intolerància a la frustració o els ressentiments.

4. EL MANEIG DE LES EMOCIONS

Conèixer-se un mateix és conèixer els altres, estimar-se un mateix és estimar els altres.

Per al desenvolupament d'aquest tema, seguirem prioritàriament l'estructura i els continguts presentats en el capítol 5 de l'obra *Comprendiendo cómo somos. Dimensiones de la personalidad*, d'Ana Gimeno-Bayón, juntament amb les aportacions d'altres autors citats en la bibliografia.

4.1. CONCEPTES RELACIONATS AMB LA DIMENSIÓ AFECTIVA

4.1.1. AFECTIVITAT

Cadascú té una personalitat pròpia, és a dir, percep, viu i afronta la realitat de determinada manera, i adquireix un tarannà concret davant la vida. Aquesta atmosfera especial és l'afectivitat.

Dins de l'afectivitat hi ha quatre tipus de fenòmens psíquics:

- **L'humor o estat d'ànim.** És l'atmosfera interior de la persona, de llarga durada. Va lligat al ritme biològic i es veu influenciat per factors externs.
- **Les emocions.** Són experiències afectives intenses, curtes i amb un fort component somàtic. Ens impulsen a l'acció, a determinats comportaments. Tenen una funció adaptativa i van molt lligades a la motivació. Si les emocions no es fan conscients, afecten el pensament.
- **Els sentiments.** Són la forma com ens projectem a l'exterior des de la nostra afectivitat. Són estats afectius més estructurats, complexos, estables i globals que les emocions. Són menys intensos, però més duradors i amb menys implicació fisiològica. Són com a tonalitats afectives que combinen diverses emocions i conformen l'estat d'ànim, l'afectivitat.
- **Les passions.** Són una emoció o un afecte portat a l'extrem adreçat a algú o a alguna cosa, idea... Tenen la intensitat de les emocions i la durada del sentiment.

L'organització que fa cada persona d'aquests quatre tipus de fenòmens psíquics que acabem de definir és diferent, peculiar i pròpia; depèn de l'especificitat fisiològica, de l'ambient on es desenvolupa, de les experiències viscudes i del nivell de vulnerabilitat. Tot això fa que cadascú interpreti la realitat des d'una perspectiva diferent i original.

Quan les emocions que experimentem envaeixen el nostre pensament, ens dominen, controlen i dirigeixen la nostra vida, parlem de vulnerabilitat. Les emocions s'aferren a la persona, queden atrapades en el seu cos, alterant el seu equilibri emocional i psíquic, i, fins i tot, la seva salut física. Les emocions ocupen de tal manera el pensament que les circumstàncies externes s'apoderen d'un mateix i l'angoixen, per la qual cosa la persona perd el control i l'objectivitat. Així doncs, cadascú pot viure d'una manera diferent una mateixa experiència, situació o realitat. És per això que, quan interactuem amb els altres, de vegades expressem un sentiment espe-

rant una resposta satisfactòria i allò que rebem dels altres no ens agrada, ens fa mal o no ho entenem: són respostes inhibidores.

Una bona educació emocional consisteix a aprendre a atendre els propis estats emocionals i aprendre a no dependre de les reaccions emocionals dels altres.

4.2. LA PERSONA COM A ÉSSER INTEGRAL

Recuperem en aquest apartat que la persona és un ésser integral cos-ment-emoció, tres aspectes indivisibles que han d'estar enllaçats per tal que hi hagi equilibri. La manera d'actuar està determinada per la forma de sentir, pensar, percebre i entendre la realitat.

La socialització, la història, la cultura i l'educació ens modelen amb força i ens fan adaptar-nos a les diferents circumstàncies per tal de sobreviure a, per exemple, expressions com ara «els homes no ploren» o «sempre cal somriure encara que visquis una tragèdia». Si l'entorn és sa i em permet l'equilibri, tot va bé, però si no, podem arribar a plantejar-nos «com he pogut arribar fins aquí?».

Hem de tenir en compte que, ja des del naixement, l'infant estableix una comunicació, un contacte amb el món extern. Cal que aquest entorn sigui segur i estable per tal de cobrir adequadament les necessitats de seguretat, estimació i autonomia, la qual cosa dóna com a resultat un desenvolupament integral i equilibrat. Si no és així i rep incomunicació, absència, evitació, distorsió i confusió en el tracte, l'infant o l'adolescent es formarà una identitat desestructurada.

4.3. ORIGEN I FUNCIONAMENT DEL PROCÉS EMOCIONAL

Les emocions no són bones ni dolentes, sinó que emergeixen sense que puguem fer-hi res. Són subjectives i depenen de les experiències passades, dels clixés que tenim, són canviants i flexibles, les podem regular. Conèixer, acceptar, respectar i permetre la dinàmica processual de les emocions és aprofitar-ne l'energia i arribar a la maduresa emocional.

Si observem les nostres reaccions emocionals, descobrirem que determinades sensacions ens alteren l'estat d'ànim i fan necessari restablir l'equilibri perdut. Aquest procés emocional va des de la captació d'un estímul que provoca una sensació i emoció determinades fins a la resposta instintiva. Aquesta resposta instintiva pot ser transformada en resposta socialitzada gràcies a l'educació emocional.

Ana Gimeno, seguint les aportacions de Moiso (1983), expressa que durant les primeres etapes de la vida, aquestes sensacions o estímuls només són agradables o desagradables. A poc a poc, l'infant va matisant i distingint entre quatre sensacions bàsiques: perill, dolor, pèrdua i satisfacció, les quals produeixen una emoció determinada: por, ràbia, tristesa o alegria. Com a resposta a aquesta emoció, i de manera instintiva, resulta una conducta de fugida, agressió, aïllament o alegria. A mesura que l'infant se socialitza, aprèn a inhibir o substituir les respostes instintives per altres de socialitzades. Caldrà establir un aprenentatge emotiu correcte per tal de tancar el procés psicofisiològic que s'ha obert amb l'emoció i, així:

- En lloc de fugir quan es té por, es pot demanar protecció o buscar-la dins d'un mateix, admetent els propis límits.
- En lloc d'agredir quan es té ràbia, es pot demanar a l'altre que canviï la seva conducta molesta, assumint els propis límits i els de l'altre.
- En lloc de tancar-se en un mateix davant d'una pèrdua, es pot demanar consol, integrant l'acceptació dels límits de la vida i l'acceptació de la mort.
- En lloc d'explotar d'alegria, es pot compartir, acceptant el valor propi i el de l'altre.

Segons Alemany (1997), per restablir l'equilibri no s'han de reprimir les emocions, sinó que cal acollir-les, acceptar-les i guiar-les mitjançant la raó, és a dir, establir l'equilibri entre raó i emoció, atenent els missatges corporals.

Cal tenir en compte que els pensaments i les emocions incideixen i modelen la forma física i la salut del cos. A mesura que creixem, sense adonar-nos-en, deixem d'escoltar el cos i els seus missatges, refugiant-nos en un món lògic. No som conscients que el cos és un reflex d'allò que patim o de què gaudim.

La capacitat de reconèixer com ens sentim permet comprendre'ns millor a nosaltres mateixos, controlar de manera intel·ligent els nostres actes i, en conseqüència, comprendre millor els altres. Això és el que Goleman (1995) anomena *intel·ligència emocional*.

4.4. DISTORSIONS EMOCIONALS

El que veiem de les emocions és una dècima part de la realitat total. Això vol dir que únicament som conscients d'una mínima part de les nostres emocions. El nen aprèn, ja de petit i a partir de la socialització i la cultura, quines expressions emocionals són ben acollides o rebutjades, acceptades, tolerades o prohibides i ignorades per la seva família. Una emoció pot arribar a no identificar-se, inhibir-se inconscientment i fins i tot confondre's amb una altra o emascarar-la. Hi ha molts tipus de distorsions emocionals. Seguint les aportacions de l'autora Ana Gimeno, citarem algunes de les principals distorsions emocionals que presenta:

- La incapacitat de prendre consciència de les sensacions en general, o d'alguna d'elles.
- No tenir consciència de les emocions. Seria la persona «freda» que no s'afecta per res.
- No tenir consciència d'alguna de les emocions bàsiques. La decisió inconscient de suprimir les emocions «prohibides» fa que la persona sigui incapaç d'identificar-les. És derivada a una de les anteriors o a una altra que sigui «permesa», com ara gelosia, vergonya, culpa, gratitud, etc.
- La no expressió de les emocions. És molt usual. Moltes emocions humanes, fins i tot reconegudes interiorment, no s'expressen mai, per exemple: «Mai no permetre que se sàpiga que sóc gelós».

Hi ha dues raons fonamentals per no expressar els sentiments reconeguts. La primera és que podem dubtar que els altres els entenguin. La segona raó és la por que els altres els utilitzin en contra nostra.

- No actuar les emocions, o alguna d'elles; és a dir, s'expressen, però no es fa cap acció.
- Descontrolar-se emocionalment. Actuar de manera desproporcionada, destructiva o inadequada al context (depressió, fòbies, ràbia, alegria descontrolada).
- Retrotreure's, és a dir, «enganxar-se» en una situació emocional no resolta en el passat.
- Fabricar sentiments manipuladors mitjançant la recerca de sensacions que corresponguin a un tipus d'emoció o emocions.

Totes aquestes distorsions solen ser viscudes sense que la persona se n'adoni: sense tenir cap consciència de la seva manipulació, les pren com a experiències genuïnes.

Les emocions reprimides no moren: es neguen a ser silenciades i influeixen en tota la personalitat i en tot el comportament. La por i la ira reprimides es poden manifestar físicament a través d'insomnis, mals de cap o úlcers d'estómac. Si les haguéssim acceptat i n'haguéssim parlat amb algú, no hi hauria aquests símptomes.

Les raons principals per reprimir les emocions que nosaltres no voldríem sentir són:

1. Les gravacions parentals («hauria de...»).
2. Moralitzar les emocions (les classifiquem en bones i dolentes...).
3. Experimentem conflictes de valors (segons els patrons culturals, familiars, etc., ens hem de comportar d'una manera determinada reconeguda socialment).

Aquestes tres raons es poden reduir a una manca d'autoacceptació, autoestima, autoestimació i autocomplaença.

Les emocions perdudes o reprimides no es perden: d'una manera o una altra continuen recordant-nos que no aconseguim desfer-nos-en en intentar rebutjar-les i es paralitza el procés de creixement humà, es produeix una fixació.

La veritable pèrdua de les emocions perdudes és la pèrdua del creixement i, a la fi, la pèrdua d'allò que constitueix la necessitat central de tot ésser humà: l'autoacceptació, l'autoestima, l'autoestimació.

L'acceptació d'una realitat que ens costa consisteix en un procés continuat de reaccions emocionals, on cada una de les fases cal que sigui totalment experimentada per completar amb èxit tot el procés. Hi ha cinc fases que la doctora Elisabeth Kübler-Ross ha investigat en el tema de la mort, però que són aplicables a altres realitats de la vida. Aquestes etapes són:

1. Negació de la realitat.
2. Ira, ràbia, indignació: «per què a mi?».
3. Negociació: «sí, a mi, però potser...».
4. Resignació: depressió.
5. Acceptació pacífica.

4.5. ESTRATÈGIES PER CANALITZAR LES EMOCIONS PRÒPIES I EMPATITZAR AMB ELS SENTIMENTS DELS ALTRES

Hi ha molts mètodes, tècniques i estratègies per prendre consciència de les emocions pròpies, canalitzar-les i així poder empatitzar amb els sentiments dels altres. Entre elles, hi trobem:

- **Escoltar el propi cos:** Prendre consciència de l'estat corporal propi per tal de detectar i identificar l'emoció que s'està produint, deixar-la fluir i transformar-la positivament a partir del restabliment de la respiració tranquil·la i pausada. Cal prendre consciència que l'emoció no queda atrapada i pot ésser transformada des del present.
- **Autoàlisi psicossomàtica:** Pretén establir la relació de l'estat corporal, emocional i mental amb la salut/malaltia. Hi ha una relació estreta entre les nostres necessitats, les emocions reprimides, les reaccions inconscients, les pors, etc. i el funcionament del nostre sistema fisiològic i la nostra capacitat d'autoregulació. Partint de l'observació de l'estat corporal, del dolor o la malaltia que s'està manifestant, podem examinar, acceptar i reconduir l'estat propi. Els problemes de funcionament de l'organisme es poden interpretar com una advertència que tenim un conflicte d'emocions i pensament que amenaça la pròpia supervivència. El cos constitueix un mirall d'allò que succeeix en el nostre interior i, per tant, les malalties poden ser una oportunitat de creixement, aprenentatge i evolució. Si comprenem el llenguatge del cos, descobrirem les actituds i pautes de comportament negatives que s'expressen i d'aquesta manera podrem restablir l'equilibri i millorar el nostre benestar i qualitat de vida.
- **Anàlisi transaccional:** És un mètode per reconèixer els factors emocionals reprimits en el comportament, admetent la influència que altres persones han exercit sobre nosaltres durant els primers anys de la nostra vida, però insistint, a la vegada, en el fet que tots som lliures i responsables d'allò que arribem a ser.
- **Reestructuració cognitiva:** Té l'objectiu de modificar les creences irracionals pròpies i substituir-les per altres de més adaptades i que permeten un desenvolupament més ple i adequat a les circumstàncies. Es basa en la teràpia racional emotiva d'Ellis (1990) i la discussió cognitiva de Beck (1982). Demuestra que el que sentim està, sovint, delimitat pel que decidim pensar. És per això que podem controlar, en certa mesura, com ens sentim mitjançant el pensament. Molts cops, les idees preconcebudes i les distorsions a través de les quals interpretem la realitat són incorporades al nostre estil de pensar a través de l'educació que hem rebut dels nostres pares, escola, mitjans de comunicació... Sabent això, podem aprendre a utilitzar el nostre pensament per generar sentiments productius i feliços o bé per generar sentiments destructius i irracionals. Les idees irracionals molts cops són pensaments automàtics o negatius, esquemes (valors, creences, experiències prèvies que serveixen com a motlles sobre els quals s'interpreten els estímuls) o biaixos cognitius (que porten l'individu a seleccionar només una part de la informació o a distorsionar-la). Si volem fer un treball personal, és important que detectem: SITUACIÓ-PENSAMENT-EMOCIÓ-CONDUCTA (vegeu l'annex 3: Principals idees irracionals).

Sense adonar-nos-en, enfoquem les coses i la vida des de la visió pròpia. De fet, no són les coses que succeeixen les que ens pertorben, sinó l'opinió que en tenim, el que pensem sobre els esdeveniments, les valoracions que fem de les situacions que vivim. És aquesta visió la que ens fa més o menys vulnerables.

Amb un bon treball personal podem aprendre a detectar quines són les situacions que ens provoquen determinats pensaments irracionals, ens fan sentir d'una manera concreta i determinen la nostra conducta. Amb això, serem capaços de substituir els missatges irracionals per altres de més adaptats. Això permetrà fer una avaluació més precisa i ajustada de la situació, ens sentirem amb força d'afrontar-la i no malmetrem l'autoestima pròpia.

Vistes les estratègies principals per canalitzar les emocions pròpies i empatitzar amb els sentiments dels altres, podem concloure i remarcar la importància d'una bona educació emocional. Segons paraules d'Ana Gimeno-Bayón en el seu llibre *Comprendiendo cómo somos. Dimensiones de la personalidad*, la maduresa emocional inclou:

- **La consciència** de les emocions pròpies i l'acceptació de totes com a positives per elles mateixes, quan són respostes a un estímul adequat, genuí. L'autocrítica o la crítica dels altres per «sentir» una cosa determinada dona lloc freqüentment a distorsions afectives.
- **Amplitud de l'experiència emocional**, no limitar-se a les emocions primàries, ampliar-les: plaer, aflicció, avorriment, diversió, compassió, simpatia, molèstia, repugnància, vergonya, aflicció, penediment, amor, antipatia, admiració, sentiment de justícia...
- **Distinció** entre **sentir** una emoció i **expressar-la** o **actuar-la**. Així com no podem imposar-nos una emoció, sí podem escollir com i quan expressar-la i actuar-la.
- **Permetre'ns i permetre** la vivència íntima de les emocions i les **respostes instintives en un context adequat**, i **aprendre i ensenyar les emocions socialitzades** quan són les que més contribueixen al benestar propi i al de la societat.

HABILITATS COGNITIVES BÀSIQUES DE SPIVACK I SHURE

ELS CINC PENSAMENTS COGNITIUSS NECESSARIS PER RELACIONAR-NOS

1. Pensament causal, que és l'habilitat o la capacitat de:

- Determinar l'origen del problema.
- Formular el problema.
- Diagnosticar el problema.

Si falta, la causa dels problemes són els altres, la mala sort, l'atzar...

És un dels últims que apareix i indica la capacitat d'equanimitat i de saber informar-se.

2. Pensament alternatiu, que és la capacitat de cercar i trobar solucions diferents a una situació.

Si falta, la persona es troba desorientada, i davant d'un problema pot reaccionar amb conductes irreflexives o amb agressivitat, violència... Cronològicament, és el primer que s'ha d'ensenyar. Un cop definit el problema, què es pot fer? Veure diferents solucions.

3. Pensament conseqüencial, que és l'habilitat de preveure les conseqüències dels fets i d'allò que es diu i d'assumir-les.

Si falta, se'n pateixen conseqüències: no estudiar a temps, no poder respondre a tantes coses...

4. Pensament de perspectiva, que és la capacitat de sortir d'un mateix i posar-se en el lloc de l'altre. Aquesta habilitat fa possible l'empatia o sintonia afectiva amb els altres.

La seva manca produeix persones que no tenen en compte els altres, egoistes, incapacitades per estimar, agressives. No apareix fins als 6 o 7 anys. El contrari és l'egocentrisme, mirar-ho tot des del centre propi. Implica molta maduresa i és bàsic per establir relacions interpersonals.

5. Pensament de mitjans-finalitats, que és la capacitat de fixar-se objectius i de saber seleccionar i organitzar els millors mitjans per aconseguir-los. Implica: saber marcar-se objectius, analitzar els recursos propis, convèncer els altres per tal que col·laborin i marcar els passos que cal fer per arribar a l'objectiu.

La manca d'aquest pensament porta a la persona a anar a batzegades per la vida, depenent dels estímuls de l'entorn.

ELS SIS ESTADIS DE DESENVOLUPAMENT MORAL DE PIAGET-KOHLBERG

1. **HETERONOMIA:** Propi de la infància, fins als 5 o 6 anys. El bé i el mal són el que diuen els adults. El nen no fa el que li diuen que està malament per por al càstig. Si sap que no hi ha càstig, ho intenta tot. Adults en aquest estadi: és el cas dels delinqüents que només es frenen davant del temor.
2. **EGOISME MUTU (individualisme):** Propi de la infància (5 anys a pubertat o adolescència). L'infant descobreix les regles del joc. Cal complir-les per egoisme: si no, no el deixen jugar. Regla bàsica: llei del talió. Adults en aquest estadi: «et respecto si em respectes», «pots fer el que vulguis, mentre no em molestis», «no robo si tu no robes», etc.
3. **EXPECTATIVES INTERPERSONALS:** Fins a la maduresa moral (18 a 20 anys). Ens movem pel desig d'agradar i de ser acceptats. Es fa el que s'espera de nosaltres, s'actua de manera que ens considerin bons. Es manté la lleialtat als companys per afecte i per desig de sentir-nos estimats. Els adults que es queden aquí són persones agradables, es fan estimar, però es deixen portar massa pels altres: modes, consumisme... És encara un estadi heterònom.
4. **RESPONSABILITAT I COMPROMÍS (sistema social i consciència):** Comença l'autonomia moral (18-20 anys, de vegades, 15 o 16 anys). Actuar bé és fer allò a què lliurement t'has compromès. Compleix la seva obligació per responsabilitat. Molesta la irresponsabilitat, però no hi actua. Fa el que s'ha compromès a fer, però no més, i es limita al seu grup, família, amistats: l'altre «no és el meu problema».
5. **TOTS HI TENEN DRET (contracte social):** Obertura al món. Tots tenen dret a la vida i a la llibertat. Si alguna llei va contra la vida o la llibertat, cal enfrontar-s'hi.
6. **TOTS SOM IGUALS (principis ètics universals):** Igualtat i dignitat de totes les persones. Regla bàsica: «fer a l'altre el que vull per a mi». Hom s'enfronta a les lleis que atemptin contra la igualtat o contra la dignitat d'algú. És l'estadi suprem.

Els estadis es refereixen als esquemes de raonament moral que emprem per prendre les decisions que tenen connotacions ètiques, i els valors són els continguts sobre els quals es prenen aquestes decisions.

PRINCIPALS IDEES IRRACIONALS

1. Necessitem l'aprovació de tothom.
2. Hem de demostrar que entenem de tot.
3. Hi ha persones que són «dolentes», que es mereixen un escarment.
4. És horrible que les coses no surtin com voldríem.
5. Moltes desgràcies són inevitables, perquè estava escrit així.
6. Si hi ha una mínima possibilitat que alguna cosa surti malament, gairebé segur que hi sortirà.
7. És millor deixar passar els esdeveniments (fugir d'estudi) que enfrontar-se a les responsabilitats pròpies.
8. Sempre necessitem recolzar-nos en algú més fort.
9. El nostre present i el nostre futur estan condicionats irremeiablement pel nostre passat.
10. Hem d'estar molt preocupats pels problemes dels altres.
11. Només hi ha una manera adequada de resoldre cada problema.

BIBLIOGRAFIA

- AGUILAR KUBLI, E.: *Asertividad: Sé tú mismo sin sentirte culpable*. Ed. Pax. Mèxic, 1989.
- ALEMANY, C.: *14 aprendizajes vitales*. Ed. Desclée de Brouwer. Bilbao, 1998.
- AMADOR, J. A.: *Autoestima, cómo mejorar la propia imagen*. Col·lecció «Respuestas médicas», núm. 15. Colimbo ediciones.
- BACH, E. i DARDER, P.: *Sedueix-te per seduir. Viure i educar les emocions*. Edicions 62, sèrie «Rosa Sensat». Barcelona, 2002.
- BERMEJO, J. C. i MARTÍNEZ, A.: *Apuntes de relación de ayuda*. Sal Terrae Editorial. «Cuadernos del Centro de Humanización de la Salud». Santander, 1998.
- BERMEJO, J. C. i MARTÍNEZ, A.: *Relación de ayuda, acción social y marginación. Material de trabajo*. Sal Terrae Editorial. «Cuadernos del Centro de Humanización de la Salud». Santander, 1998.
- BIZKARRA, K.: *Encrucijada emocional*. Ed. Desclée de Brouwer. «Crecimiento personal». Col·lecció «Serendipity». Bilbao, 2005.
- BUWAY, J.: *Cuentos para pensar*. Integral. Barcelona, 2003.
- BUWAY, J.: *Déjame que te cuente*. Integral. Barcelona, 2003.
- CABALLO, V.: *Manual de evaluación y entrenamiento en las habilidades sociales*. Siglo XXI Editores, 3a ed. Madrid, 1999.
- CENCILLO, L.: *Interacción y conocimiento*. Ed. Amrú. Madrid, 1988.
- COSTA, M. i LÓPEZ, E.: *Manual para el educador social*. Ministeri d'Afers Socials.
- GIMENO-BAYÓN, A.: *Comprendiendo cómo somos. Dimensiones de la personalidad*. Ed. Desclée de Brouwer. «Crecimiento personal». Bilbao, 2002.
- GOLEMAN, D.: *Inteligencia emocional*. Editorial Kairós. Barcelona, 1996.
- MARINA, J. A.: *El laberinto sentimental*. Ed. Anagrama. Barcelona, 1996.
- MELENDO, M.: *La comunicación: base de relaciones comunitarias profundas*. Ed. Frontera Hegian, núm. 11. Vitòria, 1992.
- RICHO, D.: *Cómo llegar a ser adulto*. Ed. Desclée de Brouwer. «Crecimiento personal». Sevilla, 2002.
- SALMURRI, F.: *Llibertat emocional*. La Magrana. Barcelona, 2004.
- SEGURA, M.: *Enseñar a convivir no es tan difícil*. Ed. Desclée de Brouwer. Bilbao, 2005.
- Revista de Psicología Positiva: Mente Sana*, núm. 3 i 4. Editor: Jorge Bucay. 2005.

ÍNDIX GENERAL

Presentació	3
MÒDUL A. L'ENQUADRAMENT LEGAL DE LA INTERVENCIÓ EN L'ÀMBIT PENITENCIARI	
1. Enquadrament de la intervenció en l'àmbit penitenciari	7
1.1. L'evolució del concepte de la pena: de la justícia retributiva a la justícia restauradora	7
1.2. El fenomen delictiu: causes i teories explicatives	7
2. Context legal	8
2.1. La Llei orgànica general penitenciària	8
2.2. El Reglament penitenciari	8
2.3. El Codi penal	8
3. Modalitats de compliment de la pena privativa de llibertat	12
3.1. La presó preventiva	12
3.2. Els graus de classificació	13
3.3. Els permisos de sortida	17
3.4. L'accés a la llibertat condicional	17
4. La intervenció en l'àmbit penitenciari	19
4.1. El tractament penitenciari	19
4.2. La composició i les funcions dels equips directius dels centres penitenciaris i dels Serveis Socials Penitenciaris	20
4.3. Equips de tractament: composició i funcions	21
4.4. Funcionaris de vigilància penitenciària: tasques principals	21
4.5. Els serveis mèdics: tasques principals	22
4.6. El règim sancionador: principis i sistemes de garanties	22
4.7. La seguretat en l'àmbit penitenciari: definició i concepte	23
5. Els programes de rehabilitació: tipologia i característiques	24
5.1. Els programes de classificació interior	24
5.2. El sistema d'avaluació i motivació continuada	25
5.3. Els programes especialitzats: SAC, DEVI, toxicomanies i salut mental	25
5.4. Els programes formatius, laborals i educatius: concepte i característiques	26
5.5. El programa marc de serveis socials	27
5.6. La intervenció en medi obert	28
5.7. La intervenció en llibertat condicional	30
6. Mesures d'execució penal en la comunitat	30
6.1. Les mesures penals alternatives	30
6.2. Els programes de suport i reparació	37
6.3. La localització permanent	41

7. L'enquadrament de l'acció del voluntariat en la missió de la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil	42
7.1. El programa marc de voluntariat penitenciar: principis generals d'actuació	42
7.2. Els objectius i les actuacions	43
7.3. El paper de les entitats	43
7.4. La formació prèvia	43
7.5. El programa marc d'actuació de cada entitat	44
7.6. El projecte de centre	44
7.7. Pautes bàsiques d'actuació dels voluntaris	44

MÒDUL B. L'ACCIÓ DEL VOLUNTARIAT: PRINCIPIS GENERALS D'ACTUACIÓ

1. El voluntariat, una opció per a la participació	47
1.1. Una societat amb mancances. El voluntariat com a resposta	47
1.2. Què és ser voluntari/ària?	48
1.3. Àmbits d'intervenció del voluntariat	50
2. L'associació i el voluntariat	51
2.1. El compromís col·lectiu des de l'opció individual	51
2.2. Marc legal del voluntariat	52
3. Organització de les entitats de voluntariat	56
3.1. Organització del voluntariat a l'entitat	56
3.2. La tasca dels professionals i dels voluntaris a l'entitat	57
3.3. Eines clau per a la persona voluntària: formació, supervisió i avaluació	57
4. El voluntariat penitenciar	59
4.1. El voluntariat social: pendent de les persones	59
4.2. El voluntariat penitenciar	61

MÒDUL C. HABILITATS BÀSIQUES PER A L'EXERCICI DEL VOLUNTARIAT

1. Objectius del mòdul	65
2. Introducció	65
3. Elements bàsics de la comunicació	66
3.1. La comunicació	66
3.2. L'escolta activa	69
3.3. L'assertivitat	71
4. El maneig de les emocions	72
4.1. Conceptes relacionats amb la dimensió afectiva	72
4.2. La persona com a ésser integral	73
4.3. Origen i funcionament del procés emocional	73
4.4. Distorsions emocionals	74
4.5. Estratègies per canalitzar les emocions pròpies i empatitzar amb els sentiments dels altres	76
Annex 1: Habilitats cognitives bàsiques d'Spivack i Shure	79
Annex 2: Els sis estadis de desenvolupament moral de Piaget-Kohlberg	81
Annex 3: Principals idees irracionals	83
Bibliografia	85